

OSMANLI DEVLETİ'NDE KADINLARIN MÜLKİYET HAKLARI VE KARŞILAŞTIKLARI HUKUKİ SORUNLAR

THE PROPERTY RIGHTS OF WOMEN AND THE LEGAL PROBLEMS THEY FACED IN THE OTTOMAN EMPIRE

Gül AKYILMAZ*

Özet: Osmanlı Devleti'nde temel kimlik Müslüman, hür ve erkek olmak olup, gayrimüslimler, köleler ve kadınlar hukuki statü açısından farklı bir konumdadırlar. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler özellikle evlenme, boşanma, miras paylaşımı, şahitlik, siyasi haklar gibi konularda karşımıza çıkmaktadır. Mülkiyet hakları açısından ise Osmanlı hukuk sisteminde kadınlarla erkekler arasında herhangi bir fark olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede fiil ehliyetine sahip olan kadınlar her türlü hukuki işlemi yapabilmişler, alım-satım, hibe, mirasla intikal, vasiyet gibi yollarla menkul ve gayrimenkul malların maliki olabilmişlerdir. Ancak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri görülmektedir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak padişahın adaletine sığınmışlardır. Belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık olduğunu göstermektedir. Kadınların şikâyetleri genellikle koca, erkek kardeş, yeğen gibi aile üyesi bir erkeğin ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından bir erkeğin taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payının verilmemesi ile ilgili olmuştur. Bu süreçte kadınların çok çaresiz kalmadıkları sürece şikâyet mekanizmasını harekete geçirmedikleri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadınların gerek mahkemelerde açtıkları davalarda gerekse arzuhallerinde en fazla şikâyetçi oldukları konular mülkiyet ve miras haklarının ihlâli ile ilgili olup, oran olarak evlenme ve boşanma ile ilgili şikâyetlerden daha fazladır. Üstelik mülkiyet haklarına yönelik saldırılar kadınların toplumsal konumlarına da bağlı olmamış, padişah ailesinden kadınlar bile benzer hak ihlalleri ile karşılaşmışlardır. İlgili çekici olan bir diğer nokta ise ailenin erkek üyelerinin kadınların mülkiyet haklarına karşı gayri hukuki müdahalelerine yürütme ve yargı gücünü temsil eden erkeklerin destek olmalarıdır. Osmanlı resmi belgelerinin bize gösterdiği üzere 17. Yüzyılda bir kadının mülkiyet hakları konusunda karşılaştığı sorunlarla

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Öğretim Üyesi

20. Yüzyılda karşılaştığı sorunlar arasında hiçbir fark yoktur. Değişen tek şey şikâyet dilekçelerinde kullanılan dildir. 20. Yüzyılın Osmanlı kadınları artık bir lütuf olarak değil, hukuka uygun olarak medeni ve anayasal haklarını talep etmiştir. Unutulmamalıdır ki Osmanlı kadınlarının mülkiyet haklarını korumak konusunda karşılaştıkları zorluklar ve verdikleri hukuki mücadele günümüzde bu konuda karşılaşılan sorunların anlaşılabilmesinde de önemli bir referans noktası olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tereke, Eda Ehliyeti, Taşınmaz Mal, Şikâyet Dilekçesi, Şer'iyye Mahkemesi

Absract: The accepted identity in the Ottoman Empire was being Moslem, free and man. For this reason non-moslems, slaves and women had different legal status. The inequalities between men and women can be seen especially in the fields of marriage, divorce, portion of inheritance, testimony and political rights. Except from these, there was no diversity between men and women in terms of property rights in the Ottoman legal system. In this context, the women who had capacity to act could do all kinds of legal transactions and own movable and immovable property by purchasing, donation, succession and will. Nevertheless the Ottoman women had to strive for protecting their property rights. There are numerous examples that prove the struggle in the shari'a court records and the archive documents. In that period, the Ottoman women firstly went to the shari'a courts. If they believed that the court's decision was not fair, they could write petitions to the sultan by declaring their grievances and demand the justice of Sultan. The Ottoman official documents proved that the property rights of Ottoman women were vulnerable and opened to attack. The Ottoman women generally complained about the attacks of their male relatives such as husbands, brothers, nephews. Those male relatives frequently seized women's real estates or portion of inheritance. Also local powers sometimes abused their authorities and retained the immovable properties of women. Compared to men, women submitted less petitions to İstanbul. Writing a petition was the last resort for the Ottoman women when all other avenues for obtaining concessions or compromises had failed. The cases sued in the shari'a courts and the petitions written by women were mostly about the violation of the property and inheritance rights. It is interesting to see that complaints of women contained mostly their property and inheritance rights rather than the grievances of marriage and divorce. The women's complaints were not related to their social status, even the women who were the members of Ottoman dynasty face injustices related to the property rights. Throughout the centuries, the representatives of the judicial and the executive organ were tend to decide in favour of the men on property disputes. Even after centuries, the Ottoman women had faced same difficulties for exercising their property rights. As the Ottoman records show us, there is no difference between the problems which the Ottoman women had to faced in 17th century and the 20th century. The only alteration appeared on the nature of women's petitions. In 20th century, women demanded their constitutional and civil rights instead of sultanic justice in their petitions. The traditional pleading and passive tone of

petitions to the Sultan in Istanbul had been maintained until the end of the 20th century. However, from the outset of the 20th century, Ottoman women wrote petitions with their own names instead of using a male relative's name and demanded constitutional and civil rights instead of Sultan's justice. We should never forget the difficulties which the Ottoman women faced for protecting their property rights. Their struggle in the sake of protecting of their rights is vital for understanding today's problems.

Keywords: Heritage, Capacity to Act, Immovable Property, Petition of Grievance, Shari'a Court

I. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimler ve köleler gibi kadınlar da hukuki statü açısından farklı bir konumdadırlar. Bernard Lewis "The Tanzimat and Social Equality" (Tanzimat ve Sosyal Eşitlik) isimli makalesinde Osmanlı Devleti'nde üç grubun Osmanlı tebaasının geri kalan kısmı ile hukuki ve sosyal açıdan eşit statüde olmadıklarını vurgular. Bunlar köleler, gayrimüslimler ve kadınlardır. Ancak içlerinde en kötü ve çaresiz durumda olanlar kadınlardır. Çünkü gayrimüslimler kendi seçimleriyle zimmet anlaşması yaparak ikincil statüde olmayı kabul etmişlerdir. Statüleri gönüllüdür ve istedikleri an İslâmiyet'i seçerek tüm kapıların önlerinde açılmasını sağlayabilirler. Köleler de İslâm hukukunun öngördüğü pek çok yoldan yararlanarak hürriyetlerine kavuşabilirler. Fakat kadınların içinde buldukları statüden çıkma imkânları hiçbir zaman yoktur. Ne kendileri ne de herhangi bir otorite onların cinsiyetini ve buna bağlı olan toplumsal ve hukuki statülerini değiştiremez.¹

Acaba gerçekten de Osmanlı Devleti'nde kadının durumu bu kadar kötü ve ümitsiz midir? Osmanlıda kadının hukuki ve buna bağlı olarak toplumsal statüsünü ortaya koyabilmek için evlenme, boşanma, miras, şahitlik, mülkiyet, dava açabilme ve akit yapabilme ehliyeti, ceza hukuku, siyasi haklar ve kamu görevlerine girebilme gibi konuların dikkatli bir biçimde incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme yapılırken de bir yandan şer'i hukuk öte yandan da konu ile ilgili

¹ Bernard Lewis, "The Tanzimat and Social Equality", *Economic et Societes dans L'Empire Ottoman fin du XVIIIe debut du XXe siecle*, (Edited by: Jean Louis Bacque Grammond/Paul Dumont) Paris 1983, s. 47-48.

örfi hukuk düzenlemelerinin birlikte ele alınması mecburiyeti vardır. Çünkü Osmanlı Devleti'nde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde etkili rol oynayabilecek olan evlenme, boşanma, miras, mülkiyet, şahitlik, ceza hukuku gibi alanlarda büyük oranda İslâm hukuku kuralları geçerliken, devlet idaresi, arazi intikali gibi konular örfi hukukun düzenleme alanı içinde kalmıştır. Yine gözden uzak tutulması gereken noktalardan birisi de fıkıh kitaplarındaki İslâm hukuku hükümlerine Osmanlı pratiğinde ne oranda uyulduğudur. Çünkü zaman zaman teorik esaslarla "mahkemelerin uygulamaları" aynı yönde olmamıştır.²

Osmanlı Devleti'nde kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlik özellikle evlenme, boşanma, miras paylaşımı, şahitlik gibi konularda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Hukukunun ikili yapısı çerçevesinde bu alanlar ağırlıklı olarak İslam Hukuku kuralları ile düzenlenmiştir. Nitekim Tanzimat döneminden itibaren görülmeye başlayan Osmanlı kadın hareketinde talepler daha çok bu alanlara yönelik olmuştur. Kadınlar gazete ve dergilerde yazdıkları yazılarda, çeşitli toplantılarda yaptıkları konuşmalarda çok kadını evlilik, evlilik içinde erkeğin karısı üzerinde sahip olduğu şahsi haklar, boşanma konusunda kocaya tanınan üstünlük, kadınların çalışması, siyasi hakları gibi konular üzerinde durmuşlar ve bu alanlarda erkeklerle eşit konuma gelmeyi talep etmişlerdir.³ Özellikle 20. Yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı kadınları toplumsal ve hukuki konularını sorgulayarak sadece eş ve anne olarak nitelendirilmeyi reddetmişlerdir.⁴

² Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Vol: 12, Nu: 12, 1980, s. 232.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya 2000, s. 81-98; Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi*, Yayınlanmamış, Profesörlük Takdim Tezi, Konya 2001, s. 138-143.

⁴ Evvelâ kadın dünyayı göremez. Çünkü o dört duvar içinde oturmak, yemek pişirmek, evi silmek, erkek huzuzâtını temin etmek için yaratılmıştır. Hârice çıkmak onun için haramdır. Sâniyen kadın dilsizdir. Erkeğin zulümlerine, gayr-i mantiki hareketlerine karşı hiçbir şey söylemeye hakkı yoktur. Erkek düşünebilir. Kadın düşünemez. Düşünemediği için düşünebilene karşı müddeâyata hakkı olamaz" Mükerrrem Belkis, "Kadınlıkda Esaretin Müvellidi", *Kadınlar Dünyası*, 8 Temmuz 1329, No: 39, Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul 1996, s. 246; "... Erkekler istediler ki kadın hiçbir şeye karışmasın. Yalnız evindeki işlerle meşgul olsun; çamaşır yıkasın, süpürsün, yemek pişirsin, çocuklarına baksın, buna mümâsil hizmetleri yapsın! Neden ve ne mecburiyyet? Kadın-erkeklerin

Bu çalışmanın başlığı olarak Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar" ın seçilmesinin iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Amerikan İhtilalinden başlayarak insan hakları ile ilgili olarak ortaya çıkan bütün belgelerde mülkiyet hakkına temel bir hak olarak yer verilmesi ve bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde mülkiyet hakkının büyük öneme sahip olmasıdır. 1776 yılında yayınlanan Virginia Haklar Bildirgesi ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinde ve Fransız İhtilalinin simgesi olan 1789 Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi'nde insanların isteseler de feragat edemeyecekleri hakların başında mülkiyet hakkı yer almıştır. Fransız İhtilalinin doğurduğu liberal anlayışa göre bireylerin kendi kişisel özerkliklerini her türlü kişisel ve keyfi güce karşı korumada başarılı olup olamayacakları özel mülkiyetin kabulüne ve güvenliğine bağlıdır. Daha açık bir ifade ile mülkiyet hakkına sahip olmayan birey özgür de değildir. Liberal anla-

hiçbir zaman tahammül edemeyecekleri- yalnız böyle ağır ve külfetli vezâif için yaratılmamıştır. Belki bunlar olsa olsa ikinci, üçüncü derecede kalır" A. Süreyya, "Bir Milletlin Nisvânı Derece-i Terakkisinin Mi'zânıdır", Kadınlar Dünyası 19 Şubat 1921, sy. 194-198, Çakır, s. 4, Aynur Demirdirek, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Yayınevi, Ankara 1993, s. 58; "İtiraf edelim ki, bugün kadın hakk-ı hayata ve hürriyete malik değildir. Çünkü o hiçbir vakit bunu tanzim ve idame için mefkûresini, idare-i cüz'iyyesini, meyl'ü arzusunu istimâl edemiyor; onun hayatına âdet, görenek, emsâl-ü akrân vesilelerinden istifâde ile ya bir peder, amca, dayı ya bir zevc veya bir birader tahakküm ediyor. Hayatta kendisine bir gaye, bir mefkûre tayininden memnûdur. Çünkü o daima bir erkeğin arzu veya menfaati için ihmal ve fedâ edilebilecek olan, edilmesi lâzım gelen saç u uzun, akli kısa Anadolu'da ma'ruf tabiriyle 'eksikli' olmaktan başka bir şey olarak telâkki edilememiştir. Kadının bizde mevcûdiyyet-i şahsiyyesi yoktur, olamamıştır" "Kadın ve Hürriyet-i Şahsiyye", Kadınlar Dünyası, 15 Mart 1914, Demirdirek, s. 83; "... Kadın hayata kavuşacaktır. Kadın bir erkeğin olduğu gibi bir aile kadını olabilmekle beraber, bir işçi, bir memur, bir mühendis, bir doktor, bir mebus, bir nazır olabilecektir", Mükerrerrem Belkıs, "Kadınların Hayata Karışmasının Sebepleri", Kadınlar Dünyası, 9 Mart 1918, No: 164, "İnsaniyeti yükseltecek, âdemiyyeti mesud edecek ancak kadın ve erkeğin hukukta müsavattır... Mesudiyet umumiye-i beşeriye, hukuk-ı umumiyede görülecek müsavat sayesinde tecelli edecektir. Hukukta olsun, mesaide olsun müsavat-ı umumiye kabul edilmez ise, insaniyet kemâlini, âdemiyyet mevkîini, bulamayacaktır... Erkeklerin hukuku derecesinde kadınların dahi hüviyeti kavanin-i umumiyede tanınınca, işte o dakikadan itibaren beşeriyetin mesud olacağına iman etmelidir" Ulviye Mevlan, "Düşünüyorum", Kadınlar Dünyası, 1 Haziran 1918 No: 176, Çakır, Kadın Hareketi, s. 112-113; "Esasen erkek nasıl çalışır ise, kadın da çalışabilir, erkek nasıl düşünebilir ise kadın da düşünebilir; erkek nasıl tahakküm ediyorsa kadın da tahakküm edebilir... Kadın-erkek, hukuk-ı medeniye ve insaniyede müsâvi olabilmeleri için evvelâ hayat-ı mesaiye iştirakleri lâzımdır", Kadınlar Dünyası imzasıyla, "Kadınlık Uyanmıştır" 7 Haziran 1329, No: 65, Çakır, s. 283.

yış kişinin mal varlığı üzerinde tasarruf ehliyeti varsa bu tür bireyleri yurttaş olarak nitelendirir ve bu suretle sivil toplumun tam üyelerini yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlardan ayırır.⁵ Bu çerçevede köleler, çocuklar, akıl hastaları ve belli bir döneme kadar kadınlar yönetilmek ve savunulmak ihtiyacında olanlar grubunda yer alarak toplumun tam ve yetkili üyesi ve vatandaş olarak kabul edilmemişlerdir. John Locke "Two Treaties of Government" isimli eserinde devletin en yüce görevinin her insanın doğal hakkı olan yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakkını korumak olduğunu ileri sürerken, korunması ve yönetilmesi gerekenler ve siyasi güç arasındaki ilişkiyi mülkiyet üzerinden tanımlamıştır. "Ataerki güç ancak çocuğu kendi malını idare edemez kıldığı zaman, siyasi güç mülkiyet insanların kendi kontrolünde olduğunda ve despotik güç de hiç mülkiyete sahip olmayanlar üzerinde vardır".⁶

Görüldüğü üzere bireylerin hukuki statüsünün hatta özgür olup olmadıklarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olan mülkiyet hakkı (özellikle gayrimenkul mülkiyeti) tarihsel süreç içinde kadının hukuki statüsünün belirlenmesinde, hatta bir adım daha ileri gidilirse siyasi haklara sahip olmasında de mutlaka dikkate alınması gereken etkiler yaratmıştır. Nitekim gerek Avrupa gerekse ABD'de kadınların eşitlik ve politik haklar konusundaki mücadelelerinde ilk adımlar evlilik içindeki eşitsizliklerin giderilmesi ve ekonomik haklar konusunda olmuştur. Bu sebeple kadınların siyasi haklar ve oy hakkını kazanma mücadelelerinde odaklanılan nokta mülkiyet hakkı olup, mücadelenin temel felsefesi şöyle ifade edilmiştir. "Biz kadınları korumanın yollarını aramıyoruz. Onun yerine kadınları kendilerini koruyacak statüye getirmek istiyoruz".⁷

⁵ Ursula Vogel, "Mülkiyet Hakları ve Almanya ve İngiltere'de Kadının Statüsü", 19. Yüzyıl Avrupa'nda Burjuva Toplumu, (Editör: Jürgen Kocka/Allan Mitchell), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 239.

⁶ John Locke, Two Treaties of Government, London 1962, s 410.

⁷ Ellen Carol DuBois, "Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage and United States Constitution, 1820-1878", *The Journal of American History*, Vol. 74, No. 3, The Constitution and American Life: A Special Issue December., 1987, s. 841-842; 19. Yüzyılda ABD'de kadınların mülkiyet hakları ve siyasi hakları için mücadele veren Elizabeth Cady Stanton erkeklerin kadınları korumasını ve gözetmesini kurdun kuzuyu, kartalın tavşanı korumasına benzeterek, kadınların erkeklerden bağımsız olarak mülkiyet ve siyasi haklarına sahip

Bu başlığın seçilmesinin ikinci önemli sebebi yukarıda bahsedilen alanların aksine Osmanlı hukuk sisteminde mülk edinimi konusunda kadın ve erkek arasında herhangi bir farkın olmamasıdır. Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemeler mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediği gibi, bu hakların kullanışı aşamasında da kadınların evli ya da bekâr olmasına bir önem atfetmemiştir. Bu çerçevede fiil ehliyetine sahip olan kadınlar her türlü hukuki işlemi yapabilmişler, alım-satım, hibe, mirasla intikal, vasiyet gibi yollarla menkul ve gayrimenkul malların maliki olabilmişlerdir. Ancak ilgi çekici bir biçimde farklı yüzyıllar ve farklı coğrafyalardaki tereke kayıtları incelendiğinde belli bir düzeyde servete sahip kadın ve erkek murislerin terekelerinde kadınların aleyhine olacak şekilde önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri görülmektedir. Bu bilgiler bize Osmanlı Kadınlarının hukuken sahip oldukları bir hakkı kullanmakta güçlük çektiklerini, sık sık mülkiyet haklarına müdahale edildiğini ve hukuki düzenlemelerle uygulama arasında derin bir fark olduğunu göstermektedir. Bu süreçte kadınlar haklarını öncelikle şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak padişahın adaletine sığınmışlardır. Belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık olduğunu göstermektedir. Kadınların şikâyetleri genellikle koca, erkek kardeş, yeğen gibi aile üyesi bir erkeğin ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından bir erkeğin taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payının verilmemesi ile ilgili olmuştur. O halde sadece hakların tanınmış olması önemli olmayıp, uygulamaya nasıl yansıdığı, devletin bu haklardan yararlanılabilmesi için gerekli önlemleri alıp almadığının ve toplumsal algının da önemli olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca günümüz Türkiye'sindeki hukuki düzenlemeler her alanda kadın-erkek eşitliğini öngörüyor olsa da toplumun genlerine yerleşmiş olan alışkanlıklar ve algılar nedeniyle Osmanlı dönemi uygulamalarının etkisi göz ardı edilmemelidir.

II. OSMANLI HUKUKUNDA KADININ HUKUKİ İŞLEM EHLİYETİ VE MÜLKİYET HAKLARI

Kişinin hak ve borç doğurucu işlemleri kimsenin izni ve icazeti olmadan yapabilme ehliyeti Osmanlı Hukukunda eda ehliyeti olarak tanımlanmıştır. Eda ehliyetinin gerçekleşmesi için üç şart aranmıştır. Temyiz kudreti, buluğ ve rüşt. Temyiz kudreti kişinin iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan ayırabilmesi, yaptığı fillerin sebep ve sonuçlarını idrak edebilmesidir. Tam eda ehliyetinin ikinci unsuru olan buluğ ise biyolojik olgunluğu ifade etmektedir. Bu gelişim kişilere göre farklılaşabileceği gibi iklim vb. şartlar da etkili olabileceği için İslam Hukukunda tek ve sabit bir yaş belirlenmeyerek erkek ve kadın için alt ve üst yaş sınırları tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde buluğda alt yaş sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12 yaştır. Bu yaş sınırına ulaşmayan çocuklar için buluğ iddiasında bulunulamaz. Alt yaş sınırına ulaşan kız ve erkek çocuklar ne zaman biyolojik olarak ergenliğe ulaşırsa o yaştan itibaren baliğ oldukları kabul edilir. Baliğ olmada üst yaş sınırı Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinin kurucularından Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre her iki cinsiyet için de 15 yaştır. Ebu Hanife ise üst yaş sınırını kızlarda 17 erkeklerde ise 18 olarak belirlemiştir.⁸ Osmanlı Hukukunda ve daha sonra Mecelle 'de üst yaş sınırı olarak 15 yaş kabul edilmiştir (Mecelle m. 986). Üst yaş sınırına geldiği halde biyolojik olarak baliğ olmamış kişiler hukuken baliğ kabul edilmiştir. Tam eda ehliyetinin üçüncü unsuru rüştür ve mali yönü olan akitlerde aranır. Rüşt kavramı Osmanlı Hukukunda mallarını idare ve korumada gerektiği gibi davranan, malını koruma konusunda gerekli özeni gösteren israf ve boş harcamalardan kaçınan kişileri ifade etmiştir. Gerek İslam gerekse Osmanlı Hukukunda rüşt için belli bir yaş sınırı tespit edilmemiştir. Buluğa eren kişinin reşit olup olmadığının ayrıca tespiti gerekir. Kişi baliğ olmadan rüşt iddiasında bulunamaz.⁹

⁸ Hukuk-ı Aile Kararnamesinde evlenme ehliyeti açısından içtihat değişikliğine gidilerek Ebu Hanife'nin görüşü tercih edilmiş, kızlar için 17, erkekler içinse 18 yaş üst sınır olarak kabul edilmiştir.

⁹ Halil Cın/Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2016, s. 290-291; Ali Bardakoğlu, "Buluğ", *TDVİA*, İstanbul 1992, C.6, s.413-414; Yunus Apaydın, "Hacir", *TDVİA*, İstanbul 1996, C. 14, s. 515-517.

Osmanlı Hukukunda evlilik kadının hukuki ehliyeti üzerinde hiç bir değişiklik yaratmaz. İslam Hukukundaki hükümlere uygun olarak Osmanlı Hukukunda “mal ayrılığı” rejimi kabul edilmiştir.¹⁰ Kadın malvarlığını kocasına teslim etmek zorunda olmadığı gibi kocasının iznini almadan malları üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunup, istediği hukuki işlemi yapabilir. Mal ayrılığı rejimi çerçevesinde tam eda ehliyetine sahip bir kadın evli de olsa niteliği ne olursa olsun mali boyutu olan sözleşmeleri yapabilir. Osmanlı Devleti’nde alım-satım, icare, hibe, rehin, karz gibi akidlerin tarafları olarak karşımıza kadınların çıkması hiç de şaşırtıcı değildir. Şer’iyye sicillerinde konu ile ilgili sayısız örnek vardır.¹¹ Tam eda ehliyetine sahip olan kadınlar mallarını hibe edebilmiş, vakıflar kurmuşlardır. Kocanın müdahale etme, izin verme, engel olma gibi hakları yoktur. Evli kadınlar malvarlıklarını bizzat idare edebilecekleri gibi, bu işi kocalarına ya da kocalarından başka bir şahsa da bırakabilmişlerdir. Bu veriler bize Osmanlı Hukukundaki hukuki düzenlemelerin mülkiyet hakları ve hukuki işlem ehliyeti konusunda kadınlar ve erkekler için farklı kurallar belirlemediğini ve bu hakların kullanışı konusunda kadınların evli ya da bekâr olmasının da bir önemi olmadığını göstermektedir.

¹⁰ “Huri binti Hamza nâm hatun kişi meclis-i şer’a hazıra olup şöyle ikrâr-ı sahih-i şer’i kılıp dedi ki müteveffâ olan zevcim Koca Ebri nefsi-i Üsküdarı Bulgurlu mahallesindeki evini hin-i beyde nısfını zevci mezburum satın alıp nısf-ı âharını dahi zevci mezbûrum ile ale’l-iştirak ben satın aldım dedikte...”, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/M. 1518-1521), İstanbul, İsam Yayınları, 2010, s. 351; diğer bir örnekte ise Yusuf b. Abdullah Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere tasarruf ettiği evini karısı Dudu bt. Abdullah’a 1500 akçeye satmıştır, “Vech-i tezkire oldur ki nefsi-i Üsküdar’da mütemekkin olan Yusuf b. Abdullah meclis-i şer’a hâzır gelip şöyle ikrâr edip dedi ki merhum Selman Ağa Mahallesinde mülkiyet üzere ma’lûmetü’l hudûd inde ehlihâ evimden süflî ve ulvî evi muttasıl hîme odası ile ve kuyudan Kervansaray’a varınca dairesi ile işbu hâتونum Dudu bt. Abdullah’a bin beş yüz râyicü’l-vakt akçeye satdım semen-i mezkûru bî-kısûr alıp ve mebi-i mezbûru teslim edip aramızda kabz ve ikbâz bulunup deyu ikrârını mezbûre Dudu bt. Abdullah dahi tasdik ettikten sonra sıhhat-i bey’a hükm olup bu vesika ketb olunup deftere kayd olundu”, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521), İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 382.

¹¹ Konu ile ilgili örnekler için bkz. Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, (Editör Fethi Gedikli), II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, „ Onikilevha Yayıncılık, İstanbul 2016, C. I, s. 223-224.

III. OSMANLI HUKUKUNDA KADINLARIN MÜLK EDİNİMİ

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mehir, hibe, alım-satım, vasiyet ve miras yollarıyla mülk edinebilmişlerdir. Ancak kadınların mülk ediniminde genel bir eğilim göze çarpmaktadır. Bu da Osmanlı kadınlarının mal varlıklarının taşınmaz mallardan ziyade taşınır mallardan oluşmasıdır. Nitekim bu konuda bize yol gösterebilecek temel kaynaklardan birisi olan şer'iyeye sicillerinde yer alan farklı yüzyıllarda, farklı sosyal statülerde, farklı dinlere mensup ve İmparatorluğun farklı bölgelerinde yaşayan kadınların tereke kayıtları incelendiği zaman, terekelerin büyük kısmının taşınır mallardan oluştuğu görülmektedir. Tereke kayıtlarında taşınmaz sahibi kadınların varlığına rastlanmakla birlikte, genel olarak erkeklerin terekelerinde karşımıza çıkan taşınmaz malların daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Yoksul kadınlar ve yoksul erkeklerin terekelerinde taşınmazların yer almaması doğal görülebilir.¹² Ancak belli bir düzeyde servete sahip olanlara bakıldığında erkeklerin terekelerinde ev, bağ, bahçe, arazi gibi taşınmazlar yer alırken, kadınların servetleri daha çok kişisel eşya ve diğer taşınır mallardan oluşmaktadır. Kadınlara ait tereke kayıtlarında mal mülk listelerinin büyük bir bölümü gömlek, pantolon, elbise, antaran, çarşaf, kemer gibi kişisel eşyaları içermekte olup, bu eşyaların bir kısmı altın, gümüş işlemeli, bir kısmı ipek katkılıdır. Zengin kadınların kürk mantoları, elmaslı ve incili mücevherleri de bu listeye eklenebilir. Bu tür kişisel eşyaların ardından yastık ve kırlentler, yorganlar, döşekler, sandıklar, kaşıklar, tabaklar, ibrikler, fincan ve kahve takımları, havlu gibi ev, mutfak ve hamam eşyaları terekelerde yer almaktadır.¹³

¹² Örneğin 1519'da Üsküdar'da vefat eden Menekşe'nin terekesi 258 akçe olup, terekede terlik, yastık, kaftan, gömlek, don, heybe, torba, tarak, kazan, bakraç, tava, tepsi, çıkırık, kilim, sandık gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Listede belki ilgi çekici olan tek şey 45 akçe değerindeki on beş tavuktur, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2, Numaralı Sicil, s. 272-273; 1520 yılında yine Üsküdar'da hayatını kaybeden bir kadının terekesinin değeri sadece 75 kuruş olup, terekede iki eski kaftan, bir eski gömlek, hepsi eski olduğu ifade edilen iki döşek, bir yorgan, iki yastık ve bir kılıf, bulunmaktadır, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 409-410; 1269'da(1852) Sivrihisar'da ölen Fatma Hatun'un terekesi de 130 kuruştan oluşmakta olup, tüm malvarlığı peştamal, iki tane entari, ceket şal, yemeni, şalvar, yastık yüzü, minder yüzü ve mehr-i müeccelinden oluşmaktadır, Abdülkadir Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014, s. 165.

¹³ 19. Yüzyılda (Abdülmeccid dönemi) Eskişehir (Sivrihisar) de hayatını kaybeden Ayşe'nin terekesi 620 kuruş değerinde olup, sim başlık, sim el enteseşi, masa ör-

Bütün bunlardan sonra kadınların terekelerinde çok sık olmasa da taşınmaz malların bulunduğu görülmektedir.¹⁴ Bu taşınmazların büyük kısmının ise mülk-i menzil olarak ifade edilen evler olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Vidin’de 1732 yılında hayatını kaybeden Belkis bt. Abdullah’ın terekesinin değeri 15.165 akçe gibi bir kadın için oldukça yüksek bir meblağdır. Tereke içinde yer alan en değerli mal 8040 akçe değerindeki mülk-i menzil olarak ifade edilen evdir. Terekedeki diğer

tüsü, havlu, bohça, İngiliz şalı, 2 adet yemeni, kadife kısa ceket, bir entari, şalvar, peştamal, yatak gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalardan oluşmaktadır. Terekesinde hiç taşınmaz malı yoktur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 178, yine aynı tarihlerde aynı yerde vefat eden Neslihan Hanım’ın terekesinden ekonomik olarak daha iyi durumda olduğu anlaşılmasına rağmen terekesi kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmakta olup, taşınmaz yoktur. Neslihan’ın terekesi sim el enteseşi (bilezik), sim ayak enteseşi (halhal), küpe, yüzük, gümüş başlık gibi mücevherler, 5 adet elbise, şalvar, 2 gömlek, ceket, peştamal, havlu, hamam takımı gibi kişisel eşyalar ve örtü, kapaklı sahan, kilim, yatak takımı gibi ev eşyalarından müteşekkildir. 1970 kuruş değerindeki terekede görüldüğü üzere hiç taşınmaz yoktur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 166; Emine Hanım’ın terekesi 1118 kuruş olup, yastık, yorgan, minder, döşek, seccade, çizme, 5 adet elbise, peştamal, havlu, şal, 2 adet şalvar, ceket, gömlek, yemeni, küpe, ayak ve el enteseşi, tepelik, kolye ve yüzükten oluşmaktadır, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s.191; İstanbul Üsküdar’da 1519’da ölen Abdullah’ın kızının (murisin ismi yok) terekesinde çok sayıda yastık, yastık yüzü, yorgan, döşek, çarşaf, tas, tepsi, bakraç, sandık gibi ev eşyaları ile terlik, gömlek, elbise, yüzük gibi kişisel eşyalar yer almaktadır. Terekenin toplam değeri 524 kuruştur, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 278-280; Kadınların Müslüman ya da gayrimüslim olmasının bu durumu değiştirmedığı görülmektedir. Örneğin yine Sivrihisar’da aynı yıllarda hayatını kaybetmiş olan zimmi tebaadan Harosima isimli zimmi kadının terekesinin değeri 357 kuruş olup, terekesinde 4 adet yemeni, şalvar, iki elbise, bir ceket, şalvar, kuşak, ayak enteseşi, bir çift saç bağı 2 adet yüzük, başörtüsü, çizme ve hamam takımı mevcuttur, Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili, s. 186; benzer biçimde 1521 yılında İstanbul Üsküdar’da ölen zimmi tebaadan Mariya b. Kosta’nın terekesi de sadece kişisel eşyalar ve ev eşyalarından oluşmaktadır.471 akçelik terekede gümüş sağırak, gümüş kuşak, gümüş kaşık, yorgan, çarşaf, gömlek, bez gibi eşyalar yer almaktadır, İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 369-370; 18. Yüzyılın ikinci yarısına ait (1772-1776) Tokat şer’iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Çay-ı Müslim mahallesi sakinlerinden vefat eden Mehmed kızı Medine’nin tereke kaydında kuşak, simli tarak, altın yüzük, işli havlu, işli bürük, işli gömlek, işli bohça, işli başbağı, şalvar, kuşak, peşkir, altın yüzük, hamam takımı, yastık, yorgan bulunmaktadır, Gülten Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 68; Tokat Hacı İbrahim mahallesi sakinlerinden olan Bağdad’ın terekesinde ise peşkir, bohça, kuşak, entari, kaftan, şalvar, yastık, yorgan yer almaktadır, Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer’iyye Sicili, s. 69

¹⁴ Fatma Müge Göçek/Marc David Baer, “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 51-52.

mallar seccade, yastık, yemeni, çarşaf, bakraç, sahan, tencere, kova, yorgan, kilim, döşek kürek, fıçı, kaftan, ferace, gömlek gibi ev eşyaları ve kişisel eşyalarla, gümüş kuşak, incili küpe gibi mücevherlerden oluşmaktadır.¹⁵ Bir numaralı Sivrihisar şer'iyeye sicilinde Neslihan adında bir kadının terekesinde mülk menzile rastlanmaktadır. Ancak değeri 400 kuruş olup iki göz odadan ibarettir.¹⁶ine aynı sicilde Hanım ismindeki kadının terekesinde 100 kuruş değerinde eski bir mülk menzil vardır.¹⁷

Kadınların tereke kayıtlarında arazi, bağ, bahçe gibi tarımsal değeri olan ve gelir getiren gayrimenkullere ise nadiren rastlanmaktadır. Bu sıra dışı örneklerden ikisi Gerber'in 17. Yüzyıl şer'iyeye sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada karşımıza çıkmaktadır. 1683 yılında Bursa'da ölen Şerife Rukiye Hatun'un terekesinin değeri bir buçuk milyon akçe olup, diğer mallar ve alacakların yanında büyük bir tarım arazisi, üç ev de terekede yer almaktadır. Yine aynı yıl hayatını kaybeden Bursa ayanından Ahmet Ağa'nın karısı Ayşe Hanım'ın malvarlığı bir milyon akçenin üstündedir. Ayşe'nin terekesinde üzüm bağı, bir büyük, iki tane de orta büyüklükte ev ve uzun bir listeden oluşan mücevherler vardır.¹⁸ Bir başka sıra dışı örnek de BOA Cevdet Adliye tasnifinde yer alan 19 Temmuz 1800 tarihli belgedir. Karaferye ayanı, zabitanı ve iş erlerine yazılan hükümde Karaferye sakinelerinden olup, çocuksuz olarak vefat eden Kara Ahmed'in karısı Muhsine Hanım'ın Karaferye kazasındaki "külliyyetli malvarlığı"nın mirasçısız öldüğü için devlet hazinesince zapt edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Hükümde belirtildiği üzere Muhsine Hanım'ın Aynesil ismiyle bilinen yerde bir parça, Terceleb ismindeki yerde bir parça toplam iki parça "mükemmel çiftliği", Karaferye içinde "kebir konağı", yüz ambar hububatı, köleleri ve nakitleri vardır.¹⁹Görüldüğü üzere Muhsine Hanım Osmanlı Devleti'ndeki alışlagelmiş kadın örnekleri dışında bir servete sahip

¹⁵ Ömer Çağatay, 10 Numaralı Vidin Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Aren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015, s. 143.

¹⁶ Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 187.

¹⁷ Erçin, 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 225.

¹⁸ Gerber, s. 238; 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicilinde yer alan bir örneğe göre Serpoyi ismindeki zimmi bir kadının terekesinde mülk ev ve mülk bağ yer almaktadır; Erçin, s. 147

¹⁹ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 26/ S/ 1215, Dosya No: 3, Gömlek No: 208.

olup, bu servetin bir kısmını da değerli taşınmaz mallar oluşturmaktadır. Ancak bu örnekler istisnai niteliktedir.

Osmanlı Devleti'nde zengin sayılabilecek kadınların terekelerinde bile taşınmaz malların yer almaması ilgi çekicidir. Örneğin 1530'de İstanbul'da hayatını kaybeden Şahcihan isimli kadının terekесinin değeri 7321 kuruş gibi kayda değer bir meblağdadır. Ancak tereke kaffan, gömlek, terlik, çizme, kuşak gibi kişisel eşyalar, altın zincir, altın yüzük, gümüş yüzük gibi mücevherler, yorgan, yastık, döşek, bohça, minder, halı, kilim, sahan, tepsi, tencere, baklava tepsi, sini, kepçe, maşrapa, ibrik, hamam taşı gibi ev ve mutfak eşyalarından oluşmaktadır.²⁰

Osmanlı Devleti'nde erkeklerin terekeleri incelendiğinde aradaki fark çok daha net olarak görülebilecektir. Her şeyden önce erkeklerin terekelerinin toplam değeri genellikle kadınlardan daha fazladır. Konumuz açısından esas önem teşkil eden nokta ise terekelerin önemli bir kısmında taşınmaz malların da yer almasıdır.²¹ Üstelik bu taşınmazlar sadece evden ibaret olmayıp, içinde tarlalar, bağlar, bahçeler de vardır. Örneğin 1520'de İstanbul'da hayatını kaybeden İmaret Mahallesinden bir erkeğin terekесinin değeri 29562 kuruş olup, içinde bir mağaza, kervansarayda iki dükkân, bir ambar, iki bağ, 150 koyun ve beş öküz vardır.²² Tokat Şer'iyye sicilinde yer alan bir kayda göre Hacı Abdullah Ağa'nın terekесinde çok sayıda dükkân ve bağ vardır.²³ Erkeklerin terekelerinde yer alan evlerin bir diğer özelliği kadınların terekelerin-

²⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicili, s. 389-392; 1732'de Vidin'de hayatını kaybeden Sevinde Hanım'ın terekесi 3166 kuruş olup, yorgan, çarşaf, ibrik, tencere, bohça, entari, gömlek, ferace gibi eşyalardan oluşmaktadır, s. 130

²¹ Tek bir şer'iyye sicili bile incelendiğinde erkeklerin çoğunun terekelerinde bir taşınmazın bulunduğunu görmek mümkündür. Örneğin 1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Siciline göre zimmi Avaniş'in terekесinde bir tane mülk menzil, iki tane mülk bağ, Kirakos isimli bir başka zimminin terekесinde 1600 kuruşluk bir ev, ayrıca bir bağ, Emin'in terekесinde samanlık, ahır ve bahçesiyle birlikte bir ev, Hacı Mollazade'nin terekесinde mülk ev, Civelekoğlu Mehmet'in 11.927 kuruşluk terekесinde bir ev, 22.666 kuruş değerindeki Hacı Veliyüddin'in terekесinde mülk ev, ağıl ve ağaçlar, 26.825 kuruş değerindeki Ali'nin terekесinde bahçe ve ahır da olan bir mülk menzil ve iki tane bağ, Agob'un terekесinde altı odalı bir ev ve mülk bağ vardır, Erçin, s. 153, 155, 156-157, 163, 173, 174, 177, 188; tek bir şer'iyye sicilinden verdiğimiz örnekler sayısız şer'iyye sicili örneğinde görülebilir.

²² İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicili, s. 418-419

²³ Altıntakan, 1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, s. 69.

de yer alan evlerden daha değerli olmalarıdır. Tereke kayıtlarında ya bu evlerin ahır bahçe gibi eklentileri olduğu açıkça belirtilmiş ya da tahtanî ve fevkânî mülk menzil vurgusu yapılmıştır.²⁴ Bu tür evler iki kattan oluşmakta olup, ilk katta ahır, kiler, ambar gibi eklentiler ve hizmetçilerin oturduğu bölümler bulunup, ikinci katta aileler ikamet etmektedir. Oda sayıları fazladır. Kısacası değeri yüksek mülk menzillerdir. Kadınların evleri ise tereke kayıtlarından anlaşıldığı üzere iki üç odadan müteşekkil basit yapılardır.

Şer'iyeye sicillerindeki tereke kayıtları bize muris kadınsa geride bıraktığı malvarlığında taşınmazlara rastlama ihtimalinin az olduğunu göstermektedir. Oysa Osmanlı Devleti'nde kadınlar miras, hibe, mehir, satın alma gibi yollarla gayrimenkul mülkiyetine sahip olabilmişlerdir. O halde burada cevaplanması gereken esas soru kadınların hayatlarının belli bir döneminde sahip oldukları taşınmazların daha sonra başına ne geldiği ve hangi yollarla ellerinden çıktığıdır.

Şer'iyeye sicillerindeki kayıtlar bize Osmanlı kadınlarının taşınmaz mallarını bu şekilde muhafaza etmek yerine satarak tasarruflarını ellerinde para şeklinde muhafaza etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.²⁵ Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etmelerinin nedeni belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere gayrimenkuller koca ve erkek akrabaların iştahını kabartmış ve bir şekilde kadınların elinden alınmıştır. İris Agmon kadınların özellikle mirasla kendilerine intikal eden gayrimenkulleri satmayı tercih etmelerini kadınların toplumda erkek egemenliğine karşı geliştirdikleri stratejinin bir parçası olarak niteleyerek bu duruma "ataerkil pazarlık" adını vermiştir.²⁶ Bu satışların bir kısmının koca ya da erkek akrabalara yapıldığı düşünüldüğünde bu tanımlamanın yanlış olmadığı anlaşılabilir.

²⁴ Erçin,1 Numaralı Sivrihisar Şer'iyeye Sicili, s. 188, 128, 222, 226.

²⁵ Suraiya Faroqhi, Orta Halli Osmanlılar, (Çeviren; Hamit Çalışkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 230; Judith Tucker, "Dowering Elite Pallestinian Women", *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, , 2009, Vol: 4, s. 243; Suraiya Faroqhi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (Çeviren; Neyyir Berktaş) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 304, 312.

²⁶ Iris Agmon, "Women, Class, and Gender: Muslim Jaffa and Haifa at the Turn of the 20th Century", *International Journal of Middle East Studies*, November 1998, Vol. 30, Nu: 4, s. 479.

Osmanlı Devleti'nde kadınlar şer'i ve örfi intikal yolu ile menkul ve gayrimenkul mallara sahip olabilmişlerdir.²⁷ Özellikle 19. Yüzyıl ortalarından itibaren yapılan hukuki düzenlemelerle kadınların örfi intikal ile taşınmaza sahip olma konusundaki şansları da artmış ve erkek mirasçılarla eşit paylara sahip olmuşlardır. Ancak hukuk kurallarının uygulamaya nasıl yansıdığı, kadınların hukuken sahip oldukları hakları elde etmede bir zorluk yaşayıp yaşamadıkları önemli bir sorudur. Batılı yazarlar kadınların mülkiyetinde bulunan gayrimenkulleri satma oranlarının yüksekliğine bakarak bu durumun kadınların miras hukukunda sahip oldukları hakları tehdit ettiğini ve taşınmaz malların erkeklerin mülkiyetine dönmesine zemin hazırladığını ileri sürmüşlerdir. Miras paylarının başta erkek kardeşler olmak üzere erkek akrabalara transferi sürecinde bir pazarlık yürütüldüğü ve gelecekte vaat edilen destek ve koruma karşılığı ya da baskılar sonucunda mülkiyetin el değiştirdiği de ortaya atılan iddialardandır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu topraklarında kadınların miras payları çerçevesinde gayrimenkullere sahip olmalarını engelleyecek birtakım yollar bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Suriye, Filistin, Şam gibi yerlerde tapu kayıtlarında kadınlara rastlanması çok sıra dışı bir durum olarak nitelendirilmiştir. Filistin ve Suriye topraklarında kadınların taşınmaz mülkiyeti üzerindeki haklarını sınırlamak için kullanılan yollardan birisi aile içi evlilikler olmuştur. Kızlar sıklıkla amcalarının oğullarıyla evlendirilmişlerdir. 20. Yüzyıl başlarına kadar tapu kayıtlarında kadınların isimlerine rastlanmaması kadınlara şer'i ve örfi huktan doğan miras paylarının bir şekilde verilmediği tezini destekler niteliktedir. 1910 yılından itibaren bu topraklarda mirasın paylaşımı sırasında arazilerin intikal ettiği kimselere tapudan bir belge verilmesi gerektiği için artık kız çocukları dışlamak zorlaşmıştır. Bununla beraber kadın mirasçılar miras paylarını aldıktan sonra taşınmazlar üzerindeki paylarını erkek kardeşlerine ya da diğer erkek akrabalarına satmaları konusunda ikna edilmeye çalışılmıştır.²⁸ Yapılan hukuki düzenlemelere rağmen 1920'lerin ortalarına kadar kırsal kesimde aileler ve yetkililer resmi makamlara kadın mirasçıları bildirme konusunda

²⁷ Şer'i ve örfi intikal için bkz. Cin/Akyılmaz, s. 449-491.

²⁸ Martha Mundy/Richard Saumarez Smith, *Governing Property, Making the Modern State Law, Administration and Production in Ottoman Syria*, I.B. Tauris and Co. Ltd, London /New York 2007, s. 168-169.

zorlanamamışlardır. Kız kardeşler miras konusunda sahip oldukları hakları erkek kardeşlerine devretmeleri için çeşitli baskılarla teşvik edilmişler, dul kalan kadınlar erkek çocukları veya kocalarının diğer eşlerinden olan oğulları lehine miras paylarından feragat etmeye zorlanmışlardır.²⁹ 1933'te Filistin İngiliz işgali altındayken Hawara köyünden bir kadının toprakları yeniden kaydeden komisyona yaptığı başvuruda söyledikleri aslında durumu özetler niteliktedir. "...o zamanlarda bir kadının miras payını alması adetten olmadığı için hiçbir şekilde haklarımdan resmi olarak feragat etmediğim halde mahkeme önünde haklarımı savunamadım". Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında devletin arazi mülkiyeti üzerinde yaptığı eşitlikçi düzenlemelere rağmen bölgenin örf ve adetlerinin uygulandığı ve ekilebilir tarım arazileri üzerinde kesin bir erkek hâkimiyeti olduğu görülmektedir. Kadınlar ne mehir ne de miras yolu ile arazi mülkiyetine sahip olamamışlardır. Babalarından kalan taşınmaz mallar konusunda erkek mirasçılarla yaptıkları pazarlıklarla hakları olandan daha azına razı olmak zorunda kalmışlar, genellikle nakit ödemelerle yetinmişlerdir. Bazen de hayvan ya da tahıl olarak payları ödenmiştir. Kadınlar ancak erkek mirasçılar yoksa toprak sahibi olarak sicillere kaydedilmişlerdir. 1939'da İngilizlerin yaptırdığı kadastro ile yeniden düzenlenen tapu kayıtlarında toprak sahiplerinin ancak %18'nin kadın olduğu tespit edilmiştir.³⁰

Bir başka kayda değer nokta kadın murislerin terekelerinin paylaşılmasında karşımıza çıkmaktadır. Şam şer'iyeye sicilleri üzerinde

²⁹ Filistin'in bir köyünde yaşayan Fatma ve Azize adındaki iki kız kardeşin babaları Salih Ebu Bekir öldüğü zaman iki erkek kardeşleri vardır. 1913 yılında Fatma ve Azize kadı ve başkâtibin şahitliği ile haklarını erkek kardeşlerine bıraktıklarını hiçbir şüpheye mahal vermeyecek şekilde beyan etmişlerdir. İki erkek kardeşimiz bizim ne altınımıza, ne gümüşümüze, ne bakır ne kurşunumuza, ne emlâk ve emvalimize, ne miras payımıza, ne mevduatımıza, ne ineğimize, ne at, eşek, katır, deve, koyun ve keçimize, ne arazimize, ne yetişen ürünümüze, ne sabanımıza, ne tahılımıza, ne döşeğimize, ne mobilyamıza, ne kiramıza, ne ticari malımıza ne de buna benzer bir şeyimize sahip olmayıp, bize borçları da yoktur. Bu konularda onları hiçbir şekilde dava etmeyeceğimize Yüce Allah huzurunda yemin ederiz", Amina adında bir kadın da kocası ölünce mirasla kendisine düşen gayrimenkulleri erkek çocuklarına bırakmak zorunda kalmıştır, Fiddiya isminde bir kadın ise babasından kalan ev üzerindeki payını erkek kardeşine devrederek ondan para almıştır, Mundy/Smith, s. 194-195.

³⁰ Mundy/Smith, s. 167, 196-197.

çalışan Leila Hudson da 19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında bile terekeleri mahkeme sicillerine kaydedilen kadınların oranının hala düşük olmasını kadınların ölümünden sonra miras paylaşımı ve mülkiyet transferlerinin kamusal alanda değil, aile mahremiyeti içinde gerçekleştirilmesine bağlamaktadır. Bölge ile ilgili sosyolojik veriler İslam Hukukunun kadınlar için belirlediği paylardan ve olay mahkemeye intikal ederse İslam Hukukunun konu ile ilgili sıkı kurallarına uyma yükümlülüğünden kurtulmak için böyle bir yolun seçildiği ve aile içinde erkek mirasçılar lehine bir paylaşım yapıldığı yönündedir. Çalışmada Şam'da kadınların gayrimenkullere sahip olma oranının 1880'lerde %29 iken bu oranının 1910'da %32'ye yükseldiği belirtilmektedir.³¹ Şam'da kadınların ve erkeklerin malvarlıkları ve taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyetleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda kadınların erkekler göre beş kat daha yoksul oldukları ortaya çıkmıştır. Zenginler açısından konuya bakıldığı zaman ise en zengin kadınların en zengin erkeklerden on kat daha yoksul oldukları görülmektedir. 60 yoksul ve zengin Şamlıyı esas alan bir araştırmada yoksul erkeklerden yedisinin taşınmazı varken, yoksul kadınlardan sadece birinin taşınmazı vardır. Zengin erkeklerden ise 19'u taşınmaza sahipken zengin kadınlarda bu sayı 10'dur. Kadınların taşınmaza sahip olma oranı ise yaklaşık %10'dur.³²

Osmanlı Devleti'nde kadınların mal varlıklarını korumak için sık olarak kullandıkları yollardan birisinin de vakıf kurmak olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde vakıf uygulaması gerek mülkiyet hakları, gerekse mallarını yönetme ve bu mallardan yararlanma konusunda kadınlara yasal bir koruma sağlamıştır. Aksi takdirde kadınların taşınmaz malları üzerindeki kontrollerini kaybetme ihtimalleri çok kuvvetli olmuştur. Bu yasal korumanın dışında evlatlık vakıflar kadınlara yaşadıkları müddetçe taşınmaz mallarının gelirlerinden yararlanma, ölünce de İslam Miras Hukuku kurallarının dışına çıkarak istedikleri kişilere vakıf gelirlerinden yararlanma imkânı tanıma şan-

³¹ Leila Hudson, "Investing by Women or Investing in Women? Merchandise, Money and Marriage and the Formation of a Bourgeoisie in Damascus" *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2006, Vol:26, Nu: 1, s. 112,

³² Colette Establet / Jean-Paul Pascual, "Women in Damascene Families Around 1700", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Brill, Leiden 2002 Vol: 45, Nu: 3, s. 303-306.

sını vermiştir.³³ Zaten kadınların kurduğu vakıflarda genellikle ilk lehtar vakfı kuran kadınlar olmuştur.³⁴ Ayrıca vakfedilen mallar vergiden muaf olmuştur. Belki de bu nedenle kadınlar hayri vakıflardan çok evlatlık vakıflar kurmuşlardır. Erkeklerin kurdukları vakıflarda kamusal vakıfların (hayri vakıflar) oranı daha yüksektir.³⁵

Osmanlı Devleti'nde hanedan içinde yer alan kadınlardan toplumsal basamakların altında yer alan kadınlara kadar mülk sahibi kadınlar vakıf kurmuşlardır. Vakıf kuran kadınların oranı zamana ve yere bağlı olarak %20 ile %50 arasında değişmiştir. Tüm İmparatorlukta ortalama oran ise %30-40 arasındadır.³⁶ Meriwether Halep'teki vakıflar üzerinde yaptığı araştırmada vakfedilen mal açısından vakıfları üç gruba ayırmıştır. 1-3 parça gayrimenkulden oluşan küçük vakıflar, 4-10 parça gayrimenkulden oluşan orta büyüklükte vakıflar ve 10 parçadan fazla gayrimenkulden oluşan büyük vakıflar. Halep'te kadınların kurduğu vakıfların % 93'nün üçten az mülkü olduğunu tespit etmiştir. Büyük vakıf kuran kadınların sayısının az olmasının yanı sıra erkeklerin kurdukları büyük vakıflar kadınlar tarafından kurulan büyük vakıflardan daha fazla mal varlığına sahiptir. Halep'te erkeklerin kurduğu on dört büyük vakıftan birinin elliden fazla mülkü varken, kurucusu kadın olan en büyük vakfın mülk sayısı yalnızca on beştir.³⁷ İstanbul'da kurulan vakıflarda da benzer bir eğilim olup, vakıfların boyutları büyüdükçe kurucusu kadın olanların sayısı azalmıştır. Bu veriler bize kadınların erkeklere göre daha az servete sahip olduklarını

³³ Mesela Yafa'da Hüsna Filfil ismindeki bir kadın tüm mal varlığı ile bir vakıf kurmuş, kocasını dışlayarak vakfın gelirlerinden amcası ve amcasının erkek çocuklarının yararlanmasını şart koşturmuş, Agmon, s. 487-488; Buna karşılık kadın akrabaların soyu tükeninceye kadar lehdarlar arasında erkek bulunmamasını şart koşan kadın vakıflar da vardır, Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.131.

³⁴ Gabriel Baer, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Asian and African Studies*, 1983, vol:17, s. 22.

³⁵ Mary Ann Fay, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 34; Meriwether, s. 126; Abdul-Karim Rafeq, "Women in the Sharia Court Records of Ottoman Damascus", *Turkish Historical Review*, Brill, Leiden 2012, Vol: 3, s. 129-130; Baer, s.25-26.

³⁶ Meriwether, s. 125

³⁷ Meriwether, s. 127.

ve miktarı ne olursa olsun gayrimenkullerini korumak için vakfetme yolunu seçtiklerini göstermektedir.³⁸

IV. OSMANLI DEVLETİ'NDE KADINLARIN MÜLKİYET HAKLARI KONUSUNDA KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Osmanlı Devleti'nde değişik yüzyıllara ait şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdiklerini göstermektedir. Bu süreçte kadınlar öncelikle haklarını şer'iyeye mahkemelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayuna ulaşmış ve padişahın adaletine sığınmışlardır. Bu belgelerde yer alan kayıtlar bize Osmanlı toplumunda kadınların mülkiyet haklarının saldırıya açık, özellikle kocasını ve babasını kaybeden kadınların daha kolay yara alabilir bir pozisyonda olduğunu göstermektedir.³⁹ Kadınlar herhangi bir hukuki problemle karşılaştıkları zaman ilk olarak şer'iyeye mahkemesine başvurarak haklarını almak istemişlerdir. Pek çok mahkeme kaydından anlaşılacağı üzere kadınlar düzenli olarak şer'iyeye mahkemelerine bazen bir vekil aracılığı ile bazen de bizzat kendileri gelerek davacı olmuşlar⁴⁰ ve şer'iyeye mahkemelerinde erkeklerle aynı

³⁸ İstanbul'da kadınların kurdukları vakıflar için bkz. Fariba Zarinebaf-Shahr, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", (Çeviren: Burcu Özdemir), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C. 14, s. 15-27.

³⁹ Bu konuya örnek teşkil edebilecek bir belge Başbakanlık Osmanlı Arşivinde Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî'ne 28 Haziran 1891 tarihli gönderilmiş olup, Yahudi bir kadının verdiği arzual ile ilgilidir. Osmanlı Devleti'nin Yahudi tebasından Sara bint-i Yasef Suriye Vilayeti Celilesine bir arzual vererek Şam ahali-sinden olan kocası İshadi Sakal ölünce kocasının birlikte ticaret yaptığı ortağı Davud Atiye'nin kocasının servetini ve malını gizleyerek el koyduğundan şikâyetçi olmuştur. Sara kendi imzasıyla yazdığı dilekçesini Suriye Vilâyet Meclisine vermiştir. Sara kendisinin ve çocuklarının miras haklarının zarara uğradığından şikâyetle haklarının iadesini talep etmektedir. Suriye Vilayet Meclisi Sara'nın dilekçesini de eklediği yazısında Dâhiliye Nezareti'nin konuyu araştırarak sonucun haber verilmesini rica etmektedir, BOA, Fon Kodu: DH MKT, Tarih: 16 Z 1308, Dosya No. 1844, Gömlek No: 19.

⁴⁰ Yafa'da yaşayan Fatum 1900 yılında mahkemeye başvurarak dört gün önce kendisine erkek kardeşinden intikal eden beş sehim meyve bahçesini 200 faransavi (22.000 kuruş) karşılığında satın alan Halil'in 100 faransaviyi ödediğini, geriye kalan 100 faransaviyi ise henüz ödemediğini söyleyerek parasını talep etmiştir. Halil Fatum'un iddialarını kabul etmekle birlikte 200 faransaviyi iki eşit taksitte ödemek üzere anlaşmalarını, ilk taksidini ödediğini, ikinciyi de bir ay sonra ödeyeceğini söylemiştir. Fatum bu açıklamayı doğrulamakla birlikte fikrini değiştirdiğini ve ikinci ödemenin daha erken yapılmasını istediğini söylemiştir. Ancak hâkim

muameleyi görmüşlerdir. Kadınların şer'iyye mahkemelerine başvurma sebepleri arasında sıklıkla mülkiyet ve miras hakları ile ilgili şikâyetlere rastlanmaktadır. Bu şikâyetler genellikle bir erkeğin- koca, erkek kardeşler gibi aile üyeleri ya da o yerleşim yerinde yaşayan aile dışından biri-kadınların taşınmaz mallarına yönelik tecavüzleri ve miras payını vermemesi ile ilgili olmuştur.⁴¹

talebi ret ederek orijinal anlaşmaya sadık kalınması yönünde hüküm vermiştir. Fatım davayı kaydetmekle birlikte burada kayda değer olan nokta iki eşit taraf arasında yapılan hukuki bir anlaşmanın olmasıdır. Fatım arazisini rayiç bedelden Halil'e satmıştır. Üstelik herhangi bir hukuki temsilci aracılığı ile değil, bizzat kendisinin yürüttüğü müzakerelerle satış işlemi tamamlamıştır. Daha sonra da kendince hakkını almak için yine bir temsilci kullanmadan mahkemeye başvurmuştur. Bu da bize yaptığı hukuki işlemlerin farkında olduğunu ve bu süreçte ne hukuksal ne de toplumsal herhangi bir engelle karşılaşmadığını göstermektedir, Agmon,, s. 489-490.

⁴¹ Bu konuda Mühimme Defterlerinde de çok sayıda kayıt karşımıza çıkmaktadır. Mesela 1630-1632 yılları arasını kapsayan 85 Numaralı Mühimme Defterinde yer alan bir kayda göre Perviz Bey ölünce geride kalan varisler karısının miras payı ve mehr-i müeccelini vermemişlerdir. Kadının şikâyetçi olması üzerine Anadolu kadısı ve muhassılına gönderilen hükümde Perviz Bey'in karısının mirastaki kanuni haklarının tesbit edilerek kocasının mallarını ellerinde tutanlardan tahsil edilmesi emredilmektedir.", 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) 1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks, , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 38; Agros Müftisi ve Uluborlu kadısına yazılan hüküm ise Uluborlu'da yaşayan Şerife isimindeki kadının şikâyet dilekçesi üzerine yazılmıştır. Şerife'nin babasının ölümü ile kendisine intikal etmesi gereken mülk bahçe Abdüllatif Vakfı mütevellisi Derviş tarafından babanın 6.000 akçe borcu vardır diyerek hile ile elinden alınmıştır. Kendisi de kadı sınıfından olan Derviş yalancı şahitlerin şehadeti ile aldığı hüccetle Şerife'nin miras payı olan bahçeyi elinden zorla alıp Ramazan adındaki sipahiye satmıştır. Şerife zülme uğradığını söyleyerek, "husus-ı mezbûr mahallinde tekrar istinaf olunup şer'le davasının görülmesi için yazdığı şikâyet dilekçesi ile hatt-ı hümayun rica eylemiştir. Bunun üzerine vaz edilen hatt-ı hümayunda "...husus-ı mezbûru şühûd-i üdul ile mahallinde tekrâr hakk u adl üzere teftiş ü tefahhus u istinâf ildüp göresiz; vech-i meşruh üzre zulm ü te'addisi vâkı ise ol bâbda muktezâ-yı şer'i kavimle âmil olup zikrolunan bahçesin mezbûreye hükmidip alıvrüp zabt u tasarruf itdüresiz. Bu def'a kat'-ı nizâ' u fasl-ı husumet idüp tekrar şikâyet olunmalu eylemeyesiz", s. 153; Osmanlı Devleti'nde kadınların miras ve mülkiyet haklarının tecavüze uğramasında kadınların kimliklerinin de bir önemi olmadığı Saray mensubu kadınların bile bu tür sorunlarla karşılaşabildikleri görülmüştür. Gevherhan Sultan'ın kızı olan Safiye Hanım, annesinden kendisine mülkiyet üzere intikal eden Kuşadası Kalesi'nde kendisinden izin alınmadan adanın ileri gelenlerinden Şaban ve adamları tarafından evler ve dükkânlar bina edildiği, bazı ev ve dükkân yerlerinin de satılarak kale dışında bahçeler kurulduğu, üstelik bunlardan elde edilen kira gelirlerinin de kendisine verilmediği şikâyeti ile Şaban ve adamlarının men ve def edilmelerini Padişah'tan rica etmiştir. Padişah da şikâyet üzerine bu ev ve dükkânların yıkılması, bahçenin ortadan kaldırılması ve Safiye Hanım'a zülüm edilmemesi konusunda bir ferman çıkar-

Şer'iyeye sicillerinde de bu konuda sayısız örnek vardır. Antakya Şer'iyeye sicilinde yer alan bir örneğe göre 1867 yılında Fenk Karyesi'nde sakin Fatma bint-i es-Seyyid Ahmed adlı hatunun on dört sene önce kendisi küçük iken vefât eden babası es-Seyyid Ahmed□den bir parça incirliğin yetmiş iki hissesinden on altı hissesinin kendisine miras olarak kaldığını, aynı karye ahalisinden olan Şeyh Mustafâ Çalûnun mirasına el koyduğunu, hakkını şeyh Mustafâ Çalûdan talep ettiğini beyan etmesi üzerine yapılan tahkikat sonrası Fatma haklı bulunarak şeyh Mustafa'nın Fatma'ya hissesini teslim etmesi gerektiğine dair ilam verilmiştir.⁴² Aynı şer'iyeye sicilinde yer alan 16 Eylül 1867 tarihli bir başka örnekte ise Çekmece Karyesi sakinelerinden Hadîce bint-i Mehmedin, altı yüz altmış kuruş değerinde olan eşya ve nakdini kocası Ali Diyab bin İsmâîl elinden zorla almış, mahkeme Hatice'yi haklı bularak eşya ve nakdinin tahsili gerektiğine dair ilam vermiştir.⁴³ Mahkeme sicillerinde kadınların mülkiyet ve miras hakları konusunda açtıkları davaların hatırı sayılır bir kısmında ise mahkemenin davalı konumundaki erkekleri haklı bulduğu görülmüştür. Örneğin yine 35 numaralı Antakya şer'iyeye sicilinde yer alan 1 Ekim 1867 tarihli bir belgede Sallum Hatun önemli miktardaki taşınmazını ki bunların arasında bağ, zeytinlik, ahır, incirlik gibi gayrimenkuller vardır, kocası Hacı Mustafa'nın zorla elinden aldığını iddia etmiştir. Kocası sayılan malların 25 yıldır kendi mülkiyetinde olduğunu ve karısının bugüne kadar itiraz etmediğini iddia edip, iddiasını da iki şahitle ispatlayınca

muştır, s. 255-256; Bir başka örnekte ise kocası yönetici sınıftan olup, şehit olan iki oğlu yine bu sınıfa mensup, kendisi de Saraydan çıkma bir hatun olan bir kadın Padişaha yazdığı arzuhalde kocasından kendisine kalan Kütahya'daki taşınmazlara ve değirmenine Anadolu Beylerbeyinin adamları ve diğer devlet görevlileri tarafından el konulduğu, mallarına nezaret etmek üzere gönderdiği adamına da müdahale edilip, rencide edildiği yönünde şikâyetle bulunarak hakkının iadesini istemiştir. Padişah bunun üzerine Anadolu Beylerbeyine gönderdiği hükümde ilgili hatunun taşınmaz ve değirmenine tecavüzün derhal son bulması, hatuna ve adamına zulmedilmemesi, bir daha buna yeltenenler olursa isimlerinin İstanbul'a bildirilmesini emretmiş ve "...emr-i şerîfûme itâ'at itmedükleri için sonra haklarında emrüm ne veçhile sâdir olursa mucibiyle amel oluna" ifadesi ile bu kişilere İstanbul'da gereken cezanın verileceği uyarısında bulunmuştur, 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) , Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkı Basım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara,2000, s. 158-159

⁴² Gönül Bahçeci, H. 1284/M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyeye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014, s. 158-159

⁴³ Bahçeci, 35 Numaralı Antakya Şer'iyeye Sicili, s. 233.

yargılama kocanın lehine sonuçlanmıştır.⁴⁴ Bu dava ilgi çekici boyutları olan bir mülkiyet davasıdır. Koca karısının hatırı sayılır kıymetteki taşınmazına el koymuş, kadının şikâyetine rağmen zamanaşımına dayanarak Sallum Hatun'un mallarını iade etmemiştir. Amasya şer'îye sicilinde yer alan bir örnekte ise Kayacık karyesinden Havva Mehmet'i kendisine ait eve el koyduğu gerekçesi ile dava etmiş, Mehmet ise evi kocası Hacı Bey hayatta iken Havva'nın kendisine 41 esedî kuruşa sattığını ve bedelini kocasına teslim ettiğini iddia etmiş, bu iddiasını şahitlerle de ispatlayınca mahkeme Havva'yı haksız bulmuştur.⁴⁵

Kadınların haksızlığa uğradıklarında kullandıkları metotlardan birisi de İstanbul'a padişahın divanına şikâyet dilekçesi yazmaktır.⁴⁶

⁴⁴ Bahçeci, 35 Numaralı Antakya Şer'îye Sicili, s.250-251; aynı sicildeki bir başka örnekte Okçular karyesinde Ömer isimli şahıs ölünce mirası karısı Meryem, oğulları Mehmet ve Hanefi, kızları Sultan ve Fatma'ya kalmıştır. Ancak kız kardeşler paylarını vermedikleri gerekçesiyle erkek kardeşlerini dava etmişlerdir. Erkek kardeşleri babalarının ölümünden önce zeytinlik, 26 adet incir ağacı ve 4 öküzünü kendilerine sattığını iddia etmişler ve mahkeme kendilerini haklı bulmuştur, s. 479-480.

⁴⁵ Züleyha Tanır, Amasya 23 Numaralı Şer'îye Sicili, (H.1112-1113/M.1700-1702),(İnceleme -Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 177-178; aynı sicilde Emine isimli kadın kocasının ölümünden sonra anne baba bir erkek kardeşi İbrahim Beşe'nin kocasının terekesinde yer alan evlere ve eşyalara el koyduğunu söyleyerek dava etmiş, ancak mahkeme İbrahim Beşe'yi haklı bulmuştur, s. 184-185.

⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde başlangıçta şikâyet dilekçeleri Mühimmet ve Ahkâm Defterlerine kaydedilmiştir. Bu iki defter türü doğrudan şikâyet dilekçeleri ve verilen hükümler için tutulan defterler olmayıp, diğer konuların yanında şikâyetlerin de kaydedildiği defterler olmuştur. 17. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Divan-ı Hümayun'un iş yükü iyice artmıştır. Buna bağlı olarak Divan bürolarında da ihtisaslaşmaya gidilmiştir. Bu çerçevede 1649 yılında yeni bir defter türü olarak şikâyet defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet Defterleri önceki defterlerden farklı olarak sadece kişisel şikâyetlerin kaydedildiği defter serisi olmuştur. Şikâyet Defterlerinde şahısların her konudaki şikâyetleri konu ayrımı yapılmadan yer almıştır. 1742 yılında Divan bürolarının iş yükünün daha da artmasıyla şikâyet defterleri ile ilgili yeni bir uygulamaya geçilme ihtiyacı doğmuştur. Yeni uygulamayla şikâyet defterleri eyaletlere göre düzenlenmiş, böylelikle eyalet ahkâm defterleri ortaya çıkmıştır. Şikâyet defterlerinin devamı olan bu defterler içerik olarak şikâyet defterleri ile belirgin bir farka sahip değildir. Bu defter serisi II. Meşrutiyet dönemine kadar devam etmiştir, Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 49-51; Murat Tuğluca, "Balkan Tarihi Araştırmalarında Şikâyet Ahkâm Defterleri: 1 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri Örneğinde (1742-1743)", Balkan Tarihi Araştırmalarında Metodolojik Yaklaşımlar, (Editör: Abidin Temizer), , Libra Kitap, İstanbul 2014, s. 233-234; Ramazan Günay, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 12-16,

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde vatandaşın devlette adalet talep etme hakkı çerçevesinde Osmanlı tebaası müslim-gayrimüslim, hür-köle, kadın-erkek ayrımı olmadan Divân-ı Hümayun'a şikâyet dilekçesi gönderebilmiştir. Ancak taşradaki kadınlar için bu yöntem daha zor, masraflı ve yorucudur. İstanbul'daki kadınlar şikâyet dilekçesi verme yolundan kuşkusuz daha fazla yararlanmışlardır. Genel olarak Osmanlı kadınlarının öncelikle yerel mahkemelerde haklarını aradıkları ya da sulh yoluyla hukuki problemlerini çözmeyi tercih ettiklerini, çok çaresiz kalmadıkları sürece şikâyet mekanizmasını harekete geçirmediği görülmektedir.⁴⁷ Kadınlar arzu hallerle İstanbul'a ulaşmayı son çıkış noktası olarak görmüşler, çaresiz kalana kadar kullanmamışlardır. Çünkü özellikle Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarındaki toplumsal yapı onların şer'iyye mahkemeleri ile ilişkilerini onaylarken, İstanbul'a kişisel olarak dilekçe göndermeleri geleneksel yapı ve

⁴⁷ Ahkâm Defterlerinin içeriği için bkz. s.18-23.
Bu nedenle kadınlar erkeklere nazaran Divân-ı Hümayuna daha az şikâyetle bulunmuşlar, hukuki ihtilaflarını mahkemeye gitmeden hakemler aracılığı ile ya da yerel mahkemelerde çözmeye çalışmışlardır, Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", dergiler *AUHFD*, 61(1)2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1656/17690.pdf, Yabanabad kazasındaki örnek de kadınların çaresiz kalmadıkları sürece Divan-ı Hümayuna başvurmadıklarını göstermektedir; Yabanabad kazasına bağlı Buğdeler köyünden Havva ve Kezban isimli kadınlar 1806 yılında İstanbul'a yazdıkları şikâyet mektuplarında, köylerinde arazi tasarruf eden babalarının ölmesiyle tarlalarının 1800 yılında resmi tapuyla kendilerine verildiğini ancak kaza sakinlerinden Hacı Hasan isimli kimsenin bu yerleri ve ayrıca babalarından intikal eden ev, bahçe ve emlakıyla 2 kile buğday, 40 kile arpa ve çeşitli menzillerden 3000 kuruşluk emlak ve eşyalarını zorla zapdettiğini dile getirmişlerdir. Hacı Hasan'ın ölümünden sonra ise oğlu Abdullah'ın bu arazi, emlak ve eşyaları "babamdan kaldı" diyerek tekrar zapdetmeye devam ettiğini de ifade eden kadınlar, bu yerlerin ve eşyaların alınıp kendilerine verilmesini talep etmişlerdir Bu talep üzerine davanın yerinde görülmesi yönünde Yabanabad naibine hüküm gönderilmiştir. Köyde yaşayan diğer insanlara göre her ne kadar miras yoluyla da olsa önemli bir miktarda mal, mülk ve paraya sahip olan bu iki kardeş, anlaşıldığı kadarıyla Hacı Hasan'ın zorbalık ve kanunsuzluklarına kendi imkânlarıyla direnmeye çalışmışlar ancak Hacı Hasan'ın ölümüyle oğlu Abdullah'ın da bu zorbalıkları devam ettirmesine daha fazla dayanmayıp, şikâyet haklarını kullanmak suretiyle hukuki yollara başvurmuşlardır, Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2013, C. 1, S. 1, s. 55; Görüldüğü üzere Havva ve Kezban babalarının ölümüyle içinde taşınmaz malların da yer aldığı önemli miktarda servete sahip olmuşlar, ancak savunmasız bir durumda olduklarını düşünen ve aile üyesi olmayan bir erkek mallarına el koymuştur. Başlangıçta İstanbul'a şikâyet dilekçesi göndermeyen kız kardeşler Hacı Hasan'ın ölümünden sonra oğlunun da aynı zulmü devam ettirmesi üzerine çaresiz kalarak Padişahın adaletine sığınmışlardır.

toplumsal anlaşmadan bir kopuş olarak görülerek hoş karşılanmamıştır.⁴⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulduğumuz Haziran 1890 tarihli belge bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Davud el-Karmi öldüğü zaman karısı, kızı ve oğulları hayattadır. Davud'un karısı Merzem ve kızı Zibat miras hisseleri ve Davud'un oğullarından senetle sabit olan alacaklarını Kudüs Şer'iyye Mahkemesi'nde ispat etmişlerdir. Ancak mahkemenin başkâtibi Mehmet Efendi davanın menine karar vermiştir. Büyük ihtimalle başkâtip Davud'un oğulları ile işbirliği içerisindeydi. Şer'iyye mahkemesinden haklarını alamayan iki kadın kendilerine zulmedildiği ve şer'i hukuktan kaynaklanan miras haklarını alamadıkları için çaresiz kalarak, haklarının ortaya çıkarılması ve iadesi için Padişaha bir arzuhal yazmışlardır. İlgi çekici olan nokta bu dilekçeyi tıpkı erkekler gibi kendilerinin imzalamaları ve herhangi bir erkek vekil tayin etmemiş olmalarıdır.⁴⁹ Bu örnekte de görüleceği üzere kadınlar önce şanslarını şer'iyye mahkemesinde denemekte, sonuç alma umutları kalmazsa Padişahın adaletine sığınmaktadırlar. Bununla beraber seyrek de olsa bazen kadınların buldukları yerdeki mahkemelere başvurmaksızın doğrudan padişaha şikâyetlerini iletmeye çalıştıkları görülmektedir. 22 Mayıs 1795 tarihinde Rahime Hatun tarafından İstanbul'a gönderilen arzuhal bu konudaki örneklerden biridir. Rahime Isparta kasabası sakinlerinden olan kocası el-hac Halil'in ölümünden sonra kocasının anne baba bir erkek kardeşi, aynı zamanda malları ve sermayeleri ortak olan el-hac Mehmed'in kendisine zulmederek hakkını vermediği konusunda şikâyette bulunmaktadır. Rahime'nin iddiasına göre Mehmet kardeşi Halil'in ölümünden sonra ortak oldukları sermayeyi sakladığı gibi Halil'in terekesindeki taşınmazları ve diğer emlak ve emvâli eksik göstermiş ve Rahime'nin miras hissesi ve mehr-i müeccelinin toplamı 5.000 kuruştan fazlayken yalnızca 900 kuruş vermiştir. Rahime Mehmed'ten haklarını talep edince onu oyalamıştır. Mehmed ölünce bu kez Rahime onun mirasçısı olan oğulları Ömer ve Süleyman'dan kalan miktarı talep etmiş, onlar da babaları gibi Rahime'yi oyalayarak zulmetmişler ve hakkını vermemişlerdir. Arzuhalden anlaşıldığı üzere bu süreçte Rahime şer'iyye mahkemesine başvurmamıştır. Bunun sebebi belki de tek başına sonuç

⁴⁸ Fruma Zachs / Yuval Ben-Bessat, "Women's Visibility in Petitions From Greater Syria During the Late Ottoman Period", *International Journal of Middle East Studies*, 2015, Vol:47, , s. 766.

⁴⁹ BOA, Fon Kodu: DH.MKT, Tarih: 04/Za/1307, Dosya No: 1734, Gömlek No: 101.

alamayacağını düşünmesidir. Rahime'nin talebi konunun mahallinde şer ile çözümlenip hakkının iade edilmesidir. İstanbul'dan gelecek bir emrin şer'iyeye mahkemesi üzerinde etkili olacağını ve hakkını almasını kolaylaştıracağını düşünmüş olması muhtemeldir. Nitekim arzuhalin üzerine İstanbul'da düşülen notta konunun "mahallinde şer'le görülmesi buyruldu" kaydı vardır.⁵⁰ Görüldüğü üzere konu Divan-ı Hümayunda görüşülmeyle Rahime'nin talep ettiği gibi mahalli yargı organına gönderilmiştir. Ancak İstanbul'dan yapılan bu yönlendirme kadının davayı görürken ve hükmünü verirken daha dikkatli ve tarafsız davranmasını sağlamıştır.

Kadınların şikâyet dilekçeleri genellikle bir temsilci- ki bu temsilci genellikle bir erkek akraba olmuş- ya da kadı tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Bununla beraber İstanbul'a gelerek bizzat dilekçelerini takdim eden kadınlar da vardır. Kadınlar dilekçelerini kendileri vermek istediklerinde sıklıkla onlara eşlik eden erkek ve kadın akrabaları ile başkente gelmişlerdir. Ancak İstanbul'da yaşamayan kadınlar için bu sürecin çok zahmetli, maliyeti yüksek ve zaman alan bir mücadele olduğu açıktır. Bu nedenle kadınların verdiği şikâyet dilekçelerinin büyük bir çoğunluğu İstanbul ve çevresindedir. 1680-1706 yılları arasında kadınların verdikleri arzuhalleri inceleyen bir çalışmaya göre 1675'te yaklaşık 763 dilekçe İstanbul, Galata ve Üsküdar'da yaşayanlar tarafından verilmiştir. Halep'ten 57, İzmir'den 38, Bursa'dan 58, Sivas'tan 64, Selânik'ten de 50 dilekçe gönderilmiştir. Dilekçe verenlerin büyük kısmı Müslümandır. Gerek İstanbul'dan gerekse ülkenin diğer taraflarından verilen toplam şikâyet dilekçeleri içerisinde kadınlara ait arzuhallerin oranı%8 civarındadır. Buna mukabil aynı dönemde kadınların karşılaştıkları hukuki problemlerle ilgili olarak şer'iyeye mahkemelerine davacı olarak başvurma oranı %10-25 arasında değişmektedir.⁵¹ Bu oranlar bize yukarıda da değinildiği gibi kadınların ilk adımda şikâyet dilekçeleri yazmak yerine tercihlerini yerel mahkemelerden yana kullanarak adaleti aradığını göstermektedir. Ne

⁵⁰ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 3/ Za 1209, Dosya No: 69, Gömlek No: 4158.

⁵¹ Fariba Zarinebaf-Shahr, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman Istanbul in the Late Seventeenth Century", *Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History*, (Edited by: Amira el Azhary Sonbol), Syracuse University Press, Syracuse 1996, s. 86; Fariba Zarinebaf-Shahr, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Madeline Zilfi), (Çeviren: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 246.

zaman şer'i otoriteler tarafından adil bir karara maruz kalmadıklarını ve başka çıkış yollarının kalmadığını düşünürlerse o zaman bu yola başvurmuşlardır.

İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınlar farklı sosyo-ekonomik kesimlere mensup olmalarına rağmen sayıca kalabalık olan kesim orta sınıf kadınlardır. Genellikle önemli devlet görevlilerinin akrabası olan kadınlar mülkiyet hakları konusunda daha seyrek bir biçimde devlet görevlilerinin saldırılarına maruz kaldıkları için şikâyet dilekçeleri içindeki oranları azdır. Bu kadınlar da kendilerini koruyan baba ya da kocalarını yitirdikleri zaman saldırıya açık hale geldikleri için miras anlaşmazlıkları ile ilgili dilekçelerde her sosyo-ekonomik seviyeden kadına aynı oranlarda rastlanmaktadır. Kadınların gerek mahkemede açtıkları davalarda gerekse şikâyet dilekçelerinde en çok evlenme, boşanma, mehir, mülkiyet ve miras anlaşmazlıkları ile ilgili başvurularda buldukları görülmektedir.⁵² Örneğin 1675'te İstanbul'da şikâyet dilekçesi veren kadınların dilekçelerinin 24 tanesi miras, 21 tanesi mülkiyet anlaşmazlığı, 10 tanesi karz, ariyet, borçlanma, 3 tanesi boşanma, 3 tanesi mehir ve bir tane de diğer konularla ilgilidir. Görüldüğü üzere kadınların verdiği arzuhallerin ezici bir çoğunluğu mali konularla ilgili olup, bunların %73'ü miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarını kapsamaktadır.⁵³

Kadınların dilekçelerinde kimlerden şikâyetçi oldukları konusu da son derece önemlidir. Kadınlar büyük oranda devlet görevlilerinden (%31) şikâyetçi olmuşlardır. Bunu kocalar ve diğer akrabalar (%23) izlemiştir. Şikâyet konuları ise miras anlaşmazlıkları ve kadınlara ait gayrimenkullere- arazi, ev, dükkân, bağ, bahçe- devlet görevlileri ile erkek akrabaların gayri kanuni tecavüzleri olmuştur.⁵⁴ Miras

⁵² Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 765; Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s.87- 88;

⁵³ Zarinebaf-Shahr, *Women, Law and Imperial Justice*, s. 88; Zarinebaf-Shahr, *Adalet Arama Geleneği*, s. 248.

⁵⁴ 7 Eylül 1820 tarihli arşiv belgesine göre Ala Kilise ya da Osman Pazarı olarak anılan kaza sakinlerinden Şerife isimindeki kadın Padişah II. Mahmut'a yazdığı arzuhalde şer'i şerife aykırı hiçbir hareketi olmayan ehl-i namus bir kadın olmasına rağmen Osmanpazarında ayan statüsünde olan Dergâh-ı Mualla kapıcıbaşlarından Mehmed'in kendisine ait taşınmazlarını şer'i hukuka aykırı olarak zorla zapt ettiğinden şikâyet etmektedir. Şerife önce Mehmed'in mallarını iade etmesini istemiş, sonuç alamayınca meseleyi mahkemeye taşımıştır. Ancak buradan da bir sonuç elde edememiştir. Bunun üzerine son çare olarak adaletin temini için Padişaha şikâyet dilekçesi yazmıştır. II. Mahmut Osmanpazarı kazası naibine gönderdiği fermanla davanın şer'i hukuka göre yeniden görülmesini ve Şerife'nin hakkının en kısa sürede iade edilmesini emretmiştir, BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih:

anlaşmazlıklarında ev, tarla, bağ, bahçe gibi taşınmaz mallar öne çıkmıştır. Çünkü kadınlar bu malların tamamına sahip olmaktan ziyade belli hisselerine sahip olmuşlardır. Bu nedenle anlaşmazlıklar kadınların rızaları dışında paylarını satmaya, bağışlamaya zorlanmasından ya da miras kalan mallar üzerindeki mülkiyet haklarının inkâr edilmesinden kaynaklanmıştır. Bu tür olaylarda erkek varislerin kadı ve naip gibi taksimi yapacak resmi görevlilere rüşvet vererek istedikleri paylaşımı yaptırılmaları kadınların şikâyet dilekçelerine konu olmuştur. Arzuhal örnekleri kadınların mülkiyet haklarını korumak için devlet görevlileri ve erkek akrabalarına karşı zorlu bir mücadele verdiklerini göstermektedir. Bu konudaki ilgi çekici örneklerden birisi Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet adliye tasnifinde yer alan 5 Ekim 1804 tarihli belgedir. Modon kazasında yaşayan Havva ve Fatma adındaki iki kız kardeş şer'îye mahkemesinden bir sonuç alamayınca Padişah III. Selim'e durumlarını anlatan bir arzuhal yazmışlardır. Arzuhalde anlatıldığına göre Havva ve Fatma'nın babası Modon kazası Efturan köyü sakinlerinden Şahinzade es-Seyyid Osman'ın 1800 yılında ölümü üzerine aynı köyde Cetre denilen yerde mutasarrıf olduğu çiftlik arazisi ve arazi üzerindeki binalar ve diğer malların iki kızına intikal etmesi ve dışarıdan bir müdahale olmaması gerekirken yine Modon kazasına bağlı Vatosı karyesi sakinlerinden Yorgaki ismindeki zimmi sözü edilen çiftliği üzerinde bulunan emlak ve mallarla birlikte zorla zapt ve gelirene el koyarak kendisi için sarf etmiştir. Bu yüzden Fatma ve Havva zulme uğradıkları gerekçesiyle padişahın adalet talep etmişlerdir. Arzuhal üzerine mahallindeki erbab-ı ehl-i vukufa konu sorulmuş, bilirkişiler de çiftlik ve üzerindeki malların Fatma ve Havva'ya babalarından mirasla intikal ettiğini doğrulamışlardır. Bilirkişilerin ifade ettine göre bu konu ile ilgili olarak mahallinde birkaç kez yargılama yapılmış, Yorgaki'nin çiftliğin kendisine ferağ edildiğini iddia etmesi üzerine yapılan soruşturmada kadınların kocalarının ferağ işlemini karılarının haberi olmadan gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır. Ehl-i vukuftan alınan bilgi üzerine III. Selim Modon Kadısına bir ferman göndererek kadınların kocalarını vekil tayin etmedikleri, yetkisiz temsilci konumunda olan kocalarının bu işlemi gerçekleştirdikleri anlaşıldığından hak ve adaletin sağlanabilmesi için davanın yeniden görülmesini emretmiştir.⁵⁵

29/Za/1235, Dosya No: 73, Gömlek No: 4371.

⁵⁵ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Ca/1219. Dosya No: 46, Gömlek No: 2817;

Örneklerin de gösterdiği üzere şer'i hukukun konu ile ilgili düzenlemelerine rağmen kadınların miras haklarını alma sürecinde ne kadar kırılğan ve saldırıya açık olduklarını gözler önüne serilmektedir. Bu süreçte konumlarının sağladığı avantajları kullanan kamu görevlileri ve kocalar (ve diğer erkek akrabalar) kadınların savunmasızlığından yararlanarak özellikle taşınmaz mallarına el koymuşlardır.⁵⁶ Üstelik yargı sürecinin çeşitli aşamalarında erkek akrabaların kayırıldığı da görülebilmektedir. Midillide 19. Yüzyılda görülen bir dava mülkiyet hakları için bir kadının nasıl zorlu bir mücadele verdiği konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Midilli Nazırı olan ve Midilli'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Kulaksızzade Mustafa Ağa 1833'te büyük bir servet bırakarak öldüğünde oğulları İsmail ve Niyazi hayattadır. Niyazi'nin kızı Behiye Ümmü Gülsüm amcasının oğlu Halil ile evlidir. Niyazi henüz tereke taksimi yapılmadan 1837 yılında ölmüş, 1860 yılında terekenin devlete ait kısmı (11.000 kese akçe) tahsil edilmiştir. Bu süreçte Niyazi'nin karısı ve oğlu da ölünce sadece Ümmü Gülsüm kalmıştır. Ancak amcası ve kayınpederi olan İsmail Paşa Ümmü Gülsüm'ün miras payını vermeyerek el koymuştur. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm hukuki mücadelesini başlatarak mahkemeye başvurmuş, dava Midilli İdare Meclisinde görülmüş ve Ümmü Gülsüm'e miras hissesi olarak oturduğu konak, 5500 kese akçe altın düştüğü belirlenmiştir. Bunun 1500 kese akçesi nakit 4000 kesesi ise emlak ve akar olarak verilecektir. Ancak İsmail Paşa yeğenini tehdit ederek ödeme yapmamıştır. Bunun üzerine Ümmü Gülsüm davasını 1860'da Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye taşımıştır. Ümmü Gülsüm hem belirlenen miktarın ödenmediği hem de amcasının gerçek mirası gizlediği payına daha fazla mal düşmesi gerektiği konusunda şikâyetini Meclis-i Valâ'da ifade etmiştir. Meclis-i Valâ'da yapılan duruşmada İsmail Paşa babasının terekesinin bir kısmını sakladığını ikrar etmiştir. Meclis-i Valâ'dan Midilli'deki mahkemenin davayı "marifet-i şer" ile yeniden görerek Ümmü Gülsüm'e hakkının verilmesi kararı çıkmıştır. Fakat İsmail Paşa İstanbul'da dava süresince kaldığı ve bu süre zarfında masraf yaptığı için 55000 kesenin 500 kesesi indirilmiştir.

Arzuhal üzerine Divân-ı Hümayun doğrudan bir karar vermek yerine ilk derece mahkemesine davanın yeniden görülmesi istemiyle geri göndermiştir. Ancak yapılan ferağ işleminin hukuka uygun olmadığını Padişah III. Selim kadiya gönderdiği fermanla vurgulayarak aslında ihsas-ı reyde bulunmuştur.

⁵⁶ Bu konudaki örnekler için bkz. Akyılmaz, Kadınların Mülkiyet Hakları, s. 257 v.d.

Kalan miktarı ödemenin Paşa'yı güç durumda bırakacağı gerekçesi ile 1000 kese daha indirim yapılmış, Paşa'nın toplam 4.000 keselik ödeme yapması kararlaştırılmıştır. Bu ödemenin 1000 kesesi nakit, kalanı taşınmaz olarak ödenecektir. İsmail Paşa'ya gösterilen müsamahaya rağmen 1867 yılı geldiğinde hala Ümmü Gülsüm'ün miras payı ödenmemiştir. Dava miras ve mülkiyet hakları konusunda kadının erkek akrabaları karşısında ne kadar saldırıya açık olduğunu ve bazen yargının da kadının yanında yer almadığını göstermektedir. Ümmü Gülsüm şer'i hukukun kendisine tanıdığı miras payını alamadığı gibi, tehdit edilmiş, amcası terekeyi eksik gösterdiğini itiraf etmesine rağmen miras payı arttırılmamış, aksine amcanın masraf yaptığı, ekonomik durumunun bozulacağı gibi gerekçelerle Ümmü Gülsüm'e ödenecek miktar daha da azaltılmıştır. Yetkililer Ümmü Gülsüm'ün hukuk mücadelesinde yaptığı harcamaları, bir kadın olarak katlanmak zorunda kaldığı zorlukları, hakkının yakın bir erkek akrabası tarafından gasp edilmesinin yaratacağı sonuçları görmezden gelmiş, Ümmü Gülsüm'ü değil İsmail Paşa'yı korumayı tercih etmişlerdir.⁵⁷

19. Yüzyıl sonları ve 20. Yüzyıl başlarında kadınların miras ve mülkiyet anlaşmazlıklarında izledikleri hukuki süreçte tablonun değişmeye başladığı gözlenmektedir. 1864 yılında kurulan Nizamiye Mahkemelerine kadınlar fazla rağbet etmemişlerdir. Bunda mahkeme harçlarının çok pahalı olmasının ve artık avukatlık kurumunun kabulü ile mahkemelerde profesyonel temsilcilere ödenmesi gereken ücretin de etkili olduğu düşünülebilir. Bu nedenle Nizamiye Mahkemelerinde kadınların varlığı etkili olmamıştır. Kadınlar önceki dönemlerin aksine artık nizamiye ve şer'iyeye mahkemeleri gibi yerel yargı organlarında haklarını aramak yerine doğrudan İstanbul'a şikâyetlerini iletmeyi tercih etmişlerdir. Bu dilekçelerin önemli bir kısmında mallarına yapılan tecavüzler, zorla evlerinden tahliye edilmeler ve verilmeyen miras payları ile ilgili şikâyetler yer almıştır.

Kadınların İstanbul'a gönderdikleri şikâyet dilekçeleri ile ilgili olarak zikredilmesi gereken önemli bir konu da zaman içinde bu dilekçelerin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belir-

⁵⁷ Faruk Doğan, "On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Taşrasında Bir Kadının Hukuk Mücadelesi: Midilli Nazırı Kulaksızade Mustafa Ağa'nın Miras Davası", *International Journal of History Studies*, 2011, Vol 3/2, s. 163-171.

ginleşmesidir. Şikâyet dilekçelerini yöneticilerle tebaa arasında klasik bir etkileşim aracı olarak gören birçok yazar İmparatorluğun sonuna doğru bu etkileşimde temelden bir değişim olduğunu ve her arzuhalin aslında bir siyasi eylem ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Çift-sesli (double-voiced) arzuhaller olarak nitelenen bu dilekçelerde kadınlar baskın erkek söylemine dilekçelerle meydan okumuşlardır. Kadınlar görüntüde açıkça teamüllere, yerleşik toplumsal değerlere karşı çıkan dilekçeler yazmamaya özen göstermişlerdir. Ancak isyanlarını son derece zekice ortaya koyan çift sesli dilekçeler, yani hem hâkim söylemi hem de bunun altında sessizce ifade edilen gerçekleri bir araya getiren arzuhaller yazmayı başarmışlardır. Bu benzersiz mekanizma kadınların hem bireysel hem de toplu olarak ataerkil bir toplumda fark edilmelerine ve simultane olarak mevcut sisteme meydan okumalarına imkân vermiştir.⁵⁸

II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuhaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Örneğin Kasım 1909'da Hayfa'da birkaç kız kardeş vakfa ait topraklarla ilgili olarak vakfın mütevellisi ile anlaşmazlığa düşünce Dâhiliye Nezaretine bir dilekçe göndermişlerdir. Bu dilekçede kasabalarındaki vakfın mütevellisinin kendilerine ait arazinin bir kısmını hukuka aykırı olarak müsadere ettiğini ve yerel yargıyı da kendi çıkarlarına alet ettiğini iddia etmişlerdir. Nezaret bu konuda soruşturma yapılmasını istemiş, Kudüs valisi İstanbul'a konu ile ilgili davanın halen şer'iyye mahkemesinde görüldüğü ve nihai karar verilene kadar arazinin vakıf arazi hükümlerine göre işlem göreceğini bildirmiştir. Verilen cevaptan anlaşılacağı üzere durum kız kardeşlerin ifade ettiğinden daha karışıktır. Bununla beraber olayda üzerinde durulması gereken önemli noktalar vardır. 12 Aralık 1909 tarihli dilekçe Dâhiliye Nezaretine bir telgrafla gönderilmiştir. Dilekçe açık bir şekilde kaleme alınmış ve teknik ifadeler kullanılmıştır. Alışlageldik nazik terminolojiyi barındırmamaktadır. İstanbul'da Nezaretlerde kullanılan üst düzey Osmanlıca ile profesyonelce kaleme alınmıştır. Daha önce Sultana yazılan dilekçelerden farklı olarak kız kardeşler merhamet, aman (aman el-aman efendimiz) dilememiş,

⁵⁸ Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 766-767; Elaine Showalter, "Feminist Criticism in the Wilderness," *Critical Inquiry*, 1981, Vol: 8 179-203; Yuval Ben-Bassat, *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*, I. B. Tauris, London 2013, 21-24.

daha çok anayasal ve sivil haklarını içeren taleplerini ortaya koyan bir üslup kullanmışlardır. Üstelik tıpkı şehirlerdeki eğitimli kadınlar gibi kendi isimleriyle dilekçeyi imzalamışlardır.⁵⁹

Kadınların merkeze gönderdikleri dilekçelerdeki bu değişimi ortaya koyabilmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğumuz iki belgeyi art arda gözden geçirmek yararlı olacaktır. Bu belgelerden ilki 6 Kasım 1776 tarihli olup klasik usul ve hitap biçimiyle kaleme alınmıştır. "Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun" hitabıyla başlayıp, "emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindedir" şeklinde bitmektedir. İkinci belge 20 Temmuz 1914'te Fevziye Gilanî'nin Şam'dan Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla ilettiği dilekçesi olup "Dâhiliye Nezaret-i Celilesine" diye başlamış ve "Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adalet-name istirhamına cüret eylerim" şeklinde sona ermiştir. Her iki arzuhal de kadınların mirasla intikal eden taşınmaz mallarına el konması ve haksızlığa uğramaları ile ilgili olup, aradan geçen yaklaşık bir buçuk yüzyıl kadınlar açısından sorunların niteliğini değiştirmemiştir. Ancak haklarını ararken, kullandıkları terminoloji ve üslup bir hayli farklılaşmıştır.

6 Kasım 1776 /24/N/1190 tarihli arzuhal Şerife Ümmü Gülsüm tarafından yazılmıştır. Ümmü Gülsüm dilekçesinde on dört yıl önce Rusçuk sakinlerinden olan babası Derviş Ağazade Mustafa öldüğü zaman tek varis kendisi olduğu için üç tuz mahzeni, iki çömlekçi dükkânı, bir hallaç dükkânı, Küçük Çarşı denilen yerde üç bakkal dükkânı ve eskici dükkânının şahsına intikal ettiğini, ancak o sırada küçük ve kimsesiz olması sebebiyle bu taşınmazların kendisine verilmeyip, mütegalibe tarafından zorla zapt edildiğinden şikâyet etmektedir. Üstelik bu dükkânların on dört yıllık kira gelirlerinden de mahrum kalmıştır. Her yıl 240 kuruştan on dört yıl boyunca 3860 kuruş kira gelirinze zorla el konulmuş, kimsesiz olmasından yararlanılarak zulm ve acımazlığa maruz kalmıştır. Bu haksızlığı yapanlar mütegalibe zümresinden olup, karşı koymaya gücü yoktur. Konuyu araştırmak üzere bugüne kadar tayin olunan mübaşirler de mütegalibe ile işbirliği yaptığı için Ümmü Gülsüm'ün hakkını alması mümkün olmamıştır. Bu nedenle Ümmü Gülsüm padişahıtan durumu araştırmak üzere yeni bir müba-

⁵⁹ Zachs/Ben-Bassat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 770-771.

şir göndermesini, on dört yıllık kira alacağı olan 3860 kuruşun tahsil edilerek bu paranın ve mirasla intikal eden mallarının kendisine iadesi için Silistre Valisi ve Ruscuk Kadısına Ferman gönderilmesini rica etmektedir. Şikâyet dilekçesinin dilini anlayabilmek için orijinal metni alıntılanak yararlı olacaktır.

“Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun

Arzuhal-i cariyeleri medine-i Rusçuk sakinlerinden pederim Deriş Ağazade Mustafa kullarının hin-i vefatında bu cariyeleri sagire ve bî-kes olmak sebebiyle medine-i mezburede meydanda saat karşısında üç bab tuz mahzenleri ve iki çömlekçi dükkân(ı) ve bir hallaç dükkân(ı) ve Küçük Çarşı nam mahalde üç bakkal dükkân(ı) ve bir eskici dükkânlarına mutasarrıf olup bu cariyelerinden gayri varis-i aheri olmayıp şer'an dekakin-i mezburelerime dahl icab etmeyip mütegalibe-i mezbur fuzuli ve tagallüben zabt ve on dört senelik on iki bab dükkânlarımın beher sene icarı iki yüz kırkar guruşdan üç bin sekiz (yüz) altmış guruş icarımı dekakin-i mezbur ile fuzuli ve tagallüben ahz ve gasp ve bu bî-kes cariyelerine gadr-i külli ve zulm-i sarih ve leyle-i â'sa-ı eşedd ile ihtiyaç edip ancak inayetlü ve merhametlü efendimden gayri bir mülca-i penahım olmayıp ve mezburlar ziyade mütegalibe zümresinden olmağla mukavemete iktidarım olmayıp ve ocak tarafından defaatle mübaşir tayin olundukta mübaşir ile yek dil ve hakkımı ibtale bais olmağla mürahim-i aliyyelerinden mercudur ki, taraf-ı devletlerinden bir mübaşir kullarını tayin ve canib-i miri için on dört senelik icarımı ol-vechle meblağ-ı mezburu bade't-tahsil tarafımdan vekâleten on iki bab dükkân-ı mezburu mal-ı miridir deyü furuht ve semeni her neye baliğ olur ise mübaşir marifetiyle ahz ve kabz olunmak üzere zabt ve dahi Silistre valisine ve Rusçuk kadısına tahsili için bir kıta ferman-ı ali inayet buyurulmak babında emr u ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerindedir.

Bende

Ümmügülsüm Şerife Hatun"⁶⁰

Arzuhal üzerine Silistre Valisi Hasan Paşa, Ruscuk Kadısı ve olayı soruşturmak üzere tayin olunan mübaşire gönderilen hükümde Şeri-

⁶⁰ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

fe Ümmü Gülsüm'ün arzuhali üzerine babasından intikal eden taşınmazların tek varisi olmasına rağmen mütegalibeden bazı kimselerin hilâf-ı şer olarak bu malları zulümle zorla zapt ettikleri, on dört sene-den beri bu taşınmazların kiralarına el koydukları, durumu soruşturmak üzere tayin olunan mübaşirlerin mütegalibe ile işbirliği yaparak Ümmü Gülsüm'ün hakkının iadesini engelledikleri anlaşıldığından derhal gereğinin yapılarak yıllık 240 kuruştan 3860 kuruş kira bedelinin ödenmesi, mallarının iadesi ve yapıların İstanbul'a bildirilmesi emredilmiştir.⁶¹

Bahsetmek istediğimiz ikinci belge ise 20 Temmuz 1914 tarihinde Fevziye Gilanî'nin kendi imzasıyla Şam'dan Dâhiliye Nezaretine telgrafla gönderdiği arzuhalidir. Arzuhalde Fevziye Gilanî Şam'da yaşayan babası Gilanizade Farisi Efendi'nin ölümünden sonra erkek kardeşleriyle aynı evde yaşamaya devam ettiğini, irsen mirasla intikal eden arazi ve emlakî paylaşmayarak müşterek olarak tasarruf etme konusunda anlaşabildiklerini ve erkek kardeşlerinin bu malları idare ettiğini ifade etmiştir. Ancak Fevziye erkek kardeşlerinden gördüğü zulüme dayanamayınca vilâyet makamının emri ile üç sene önce ayrı bir eve taşınmaya mecbur kalmıştır. Bu süre içinde erkek kardeşleri arazi ve emlak gelirlerinden hissesine düşen payı da gasp edip, ödememişler sefalet içinde kalan Fevziye devlet makamlarından yardım istemek zorunda kalmıştır. Fevziye önce hakkını mahkemede aramış, hakkının gasbedildiği yargılama sonucu tesbit edilmesine rağmen başta Duma kazası kaymakamlığı olmak üzere yetkililer tarafından dikkate alınmayıp, hakları korunmadığı için son çare olarak Dâhiliye Nezaretine yazdığı dilekçe ile adaletin gerçekleşmesini, mağduriyet ve sefaletinin giderilmesini istemiştir. Şikâyet dilekçesindeki terminoloji ve üslup ilk örneğimizden oldukça farklıdır.

“Şam'dan Dersaadete Telgraf

Dahiliye Nezaret-i Celilesine,

Şam vücuhundan pederim Gilanizade Farsi Efendi'nin bundan evvel vefatına mebni biraderlerim ile bir hanede sakin olup irsen uhdemize intikal eden arazi ve emlak beynimizde meşa' olmakla biraderlerim tarafından idare edilmekte idi. Ancak biraderlerimden gör-

⁶¹ BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.

düğüm zulm ve tasaddiye takat getiremediğimden vilayet-i celilenin emriyle bundan üç sene evvel diğer haneye çıkmaya mecbur oldum. Bu müddet zarfında biraderlerim arazi ve emlak hasılatından hisse-i çarbanemi gasb edip tediye etmemelerinden naşi istimdadeye mecbur kalarak düçar-ı sefalet oldum. Hasılattan hisse-i irsiyemin muhafazası için vilayet-i celileden arazinin bulunduğu Duma kazası kaimakamlığına emr istihsal olunmuş iken oraya giden vekili emr-i muhafaza vazifesi olmadığı suretinde cevap verildi. Muhafazaya ehemmiyet verilmediğinden hukukum payimal olmuştur. Gasb edilen hukukum muhakemece dahi sabit iken nazar-ı ehemmiyete alınmamakta olduğundan ve hususiyet-i halime yani aczime nazaran hükümet-i seniyyenin muavenetine nailiyetim mukteza-yı adalet bulunduğundan ve bu senedeki hasılattan hissem yine cebren gasb edilmekte idiğinden mazduruma ve sefaletime netice verilmek üzere her halde hukuk-ı çarbanemin muhafazasına itina edilmesi hususunun Suriye vilayet-i celilesine emr ve iş'arı adaletname istirhamına cüret eylerim,

Fevziye Gilaniye"⁶²

Arzuhalin Dâhiliye Nezaretî'ne ulaşmasından sonra Nezaret, Suriye valiliği ve Duma kaymakamlığı arasında yapılan yazışmalar sonucunda Fevziye'nin hakkı iade edilerek, mağduriyeti giderilmeye çalışılsa da ulaşılan sonuç dosyada yoktur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1 Ağustos 1914 tarihli belge de ikinci belge ile benzer özellikler taşımaktadır. Bu kez İmparatorluğun Anadolu topraklarında Yozgat'ın Akdağ Madeni kazası Oluközü köyünden Zeynep'in yine telgrafla (20 Mayıs 1914 tarihli) Dâhiliye Nezaretî'ne gönderdiği bir şikâyet dilekçesi söz konusudur. Zeynep'in şikâyeti de Şam'daki Fevziye ile ya da bir buçuk yüzyıl önce Şerife Ümmü Gülsüm'le büyük benzerlik göstermektedir. Zeynep'e babasından intikal eden tapu ile tasarruf ettiği araziye erkek kardeşinin oğlu Abdullah el koymuş, mustantık (sorgu hâkimi) Tevfik Efendi'nin yardımıyla tefviz hükmü olmamasına rağmen arazinin kendisine ait olduğunu gösteren bir tapu elde etmiştir. Bunun üzerine Zeynep kendi imzasıyla tıpkı bir önceki örnekte Fevziye'nin yaptığı gibi Dâhiliye Nezaretine bir arzuhal yazarak, hakkının korunmasını istirham et-

⁶² BOA, Fon Kodu: D.H.H Tarih: 26/N/1332, Dosya No: 54, Gömlek No: 12.

miştir. Telgrafı alan Dâhiliye Nezareti Ankara Vilayetine gönderdiği yazıda arzuhalde yazılan konuların araştırılmasını ve şikâyetin gerçekleri yansıtıp yansıtmadığının ortaya konmasını istemiştir. Bundan sonra dosyada Ankara vilayetinin Yozgat mutasarrıflığı ve Dâhiliye Nezareti ile yazışmaları yer almaktadır. Ankara valisi adına mektubî Sadık Vicdanî bin Mustafa'nın yapılan soruşturmaya dair Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda Zeynep'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafın mütalaa olunduğu, durumun Yozgat mutasarrıflığına sorulduğu, gelen cevabi yazıda şikâyetçi Zeynep ile erkek kardeşinin oğlu Abdullah arasında mahallinde cereyan eden yargılama sonucunda araziye tecavüzün men'i ve Abdullah'a tapu senedi verilmesi konusunda kaza kaymakamlığından müzekkere gönderildiği, ancak tefviz işlemi ile ilgili bir açıklık olmadığı bildirilmiştir.⁶³ Görüldüğü üzere Zeynep mahkemeden bir sonuç alamayınca son çare olarak hakkının iadesi için Dâhiliye Nezareti'ne arzuhal göndermiştir. Burada ilgi çeken noktalardan ilki yargı organının erkekten yana tavır almasıdır. Bir diğer önemli nokta ise ufak bir yerleşim biriminde yaşayan bir kadının hakkını elde edebilmek için her şeyi göze alarak böyle bir girişimde bulunabilmesidir. Dosyada olayın nasıl sonuçlandığı ile ilgili bir bilgi yoktur.

V. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde hukuki düzenlemeler çerçevesinde mülkiyet hakları konusunda kadınlar ve erkekler arasında herhangi bir fark olmadığı görülmektedir. Aile Hukuku, Miras Hukuku, Usul Hukukunda ya da siyasi haklar konusunda kadınlar için söz konusu olan kısıtlamalar mülkiyet hakları konusunda karşımıza çıkmamaktadır. Kadınlar alım-satım, vasiyet, miras, hibe, mehir gibi yöntemlerle gerek taşınır gerekse taşınmaz mallara sahip olabildikleri gibi, eda ehliyetleri varsa (fiil ehliyeti) her türlü hukuki işlemi kendi başlarına gerçekleştirebilmişlerdir. Üstelik evlilik hukuki işlem ehliyetleri ve mülkiyet hakları konusunda herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Bu durumda İngiltere, ABD gibi Common Law'ın uygulandığı çağdaş Batılı devletlerde, hatta Common Law'ın etki alanı dışında olan Fransa, Almanya gibi ülkelerde evli kadınların malvarlıklarının kocalarına geçtiği,

⁶³ BOA, Fon Kodu: D.H.H Tarih: 9/N/1332, Dosya No: 63, Gömlek No: 10.

hatta hukuki kişilikleri olmadığı için davada taraf dahi olamadıkları düşünüldüğünde Osmanlı kadınlarının şanslı olduğu bile düşünülebilir. Ancak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinde yer alan bilgiler bize Osmanlı Devleti'nde hukuk kuralları ile uygulama arasında derin bir fark olduğunu göstermektedir.

Her şeyden önce tereke kayıtları incelendiğinde kadınların mal varlıklarının nakit para ya da taşınır mallardan-genellikle kişisel eşyalardan -oluştugu görülmektedir. Kadınların terekelerinde yer alan az sayıdaki taşınmaz ise genellikle birkaç göz odadan oluşan evler olup, esas zenginlik ve güç kaynağı olan büyük evler, tarlalar, bağlar, bahçeler, çiftlikler gibi tarım arazilerinin listede yer almadığı tespit edilmektedir. Bunun birkaç nedeni olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenlerden birincisi çeşitli şekillerde gayrimenkul edinebilen Osmanlı kadınlarının taşınmaz mallarını satarak tasarruflarını daha çok nakit para şeklinde muhafaza etmeyi tercih etmeleridir. Kadınların gayrimenkullerini paraya tahvil etme sebebi belki de bu şekilde malvarlıklarını korumanın daha kolay olacağı düşüncesidir. Çünkü başta arazi olmak üzere taşınmaz mallar kocalar, erkek kardeşler, yeğenler, amcalar gibi erkek akrabaların ve bazı devlet görevlilerinin ya da o yerleşim yerindeki erkeklerin iştahını kabartmış, daha savunmasız görülen kadınların taşınmaz mallarına sık sık tecavüzler gerçekleşmiştir. Çalışmamızda kullandığımız arşiv belgesi örnekleri bu düşüncemizi kanıtlar niteliktedir. Kadınların şer'iyeye mahkemelerine götürdükleri davalar ve İstanbul'a yazdıkları şikâyet dilekçelerinin büyük bir bölümü el konulan miras payları ya da çeşitli gayrimenkullerine yapılan haksız saldırılar ve el koymalarla ilgilidir. Üstelik kadınların mülkiyet haklarını korumak ve kullanmak konusunda yaşadıkları güçlükler, uğradıkları hukuk dışı saldırılar sadece Müslüman kadınlar değil gayrimüslim kadınlar için de geçerli olmuştur.⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde kadınlar mülkiyet hakları ile ilgili bir problem yaşamışlarsa ilk önce buldukları yerdeki mahkemelerde haklarını aramışlardır. Eğer yargı organından istedikleri sonucu alamazlarsa son çare olarak İstanbul'a şikâyet dilekçesi yazmışlardır. Osmanlı arşivindeki belgelerde Rahimeler, Ümmü Gülsümler, Fevziye Gilaniler, Züleyhalar, Ayşeler, Zeynepeler gibi Müslüman kadınlar kadar

⁶⁴ Bu konudaki arşiv belgesi örnekleri için bkz. Akyılmaz, Kadınların Mülkiyet Hakları, s. 53-54, 55-56.

Serbuhiiler, Siyo'lar, Saralar gibi gayrimüslim kadınların da mülkiyet haklarına yapılan saldırılar konusunda Padişahın adaletine sığındıkları görülmektedir. Kadınların hak arama sürecinde kadı, naip, mahkeme başkâtibi gibi yargı gücü temsilcileriyle, çeşitli kademelerdeki yürütme gücünün temsilcilerinin de erkekleri kolladıkları görülmüştür.

Kadınların mülkiyet haklarını korumak için başvurdukları yollardan birisi olan şikâyet dilekçelerinde dikkat çeken nokta bu dilekçelerinin özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte genel değişimin bir parçası olarak farklılaşması ve içerdiği politik tonun belirginleşmesidir. II. Meşrutiyet dönemi ile birlikte değişime uğrayan arzuahaller Sultanın adaletinden medeni ve anayasal haklara dayanan yeni bir adalet sistemine geçişi simgelemektedir. Artık istenen bir lütuf değil, hukuka uygun olarak hakların iadesidir. "Devletlü, inayetlü, merhametlü efendim sultanım hazretleri devletle sağ olsun" diye başlayıp, "bende" ya da "cariyeniz" şeklinde biten dilekçelerin yerini "Dâhiliye Nezar et-i Celilesine" şeklinde başlayıp, "adaletname istirhamına cüret eylerim" diye biten ve altına kadınların kendi isimlerini yazıp imzaladığı dilekçeler almıştır. Üstelik bu dönemde kadınlar bireysel dilekçelerin yanı sıra toplu halde dilekçeler vermişler, padişaha verdikleri dilekçelerdeki geleneksel özür dileyip, aman dilenen pasif tondan vazgeçerek, "Biz Türk kadınları talep ediyoruz" ya da "Biz Türk kadınları protesto ediyoruz" şeklinde siyasi mesaj içeren ve doğal haklarını talep eden ifadeler kullanmışlardır.⁶⁵ Dikkat çekici bir nokta olarak da bu dilekçelerini kendi isimlerini kullanarak imzalamışlardır. Başlangıçta mülkiyet hakları ile ilgili problemlerini çözmek için mahkemeye başvurmaktan ya da şikâyet dilekçesi yazmaktan çekinen Osmanlı kadınlarının geldiği nokta son derece kayda değerdir. Ancak tüm kazanımlara rağmen mülkiyet haklarına saldırıların önüne geçilemediği gibi kadınların taşınmaz mülkiyetine sahip olma oranlarının düşüklüğü konusundaki gelenek Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türkiye'de ailenin sahip olduğu taşınmazların kimin üzerine kayıtlı olduğuna bakıldığında kırsal alanda %78'inin, kentlerde ise %68,3'ünün erkeğin üzerine kayıtlı olduğu görülmektedir. Kadınlar Türkiye genelinde %8,7 oranında gayrimenkule sahip bulunmaktadırlar.⁶⁶

⁶⁵ Zachs/Ben-Bessat, *Women's Visibility in Petitions*, s. 776.

⁶⁶ Huriye Reyhan Demircioğlu, "Medenî Kanunların Toplumsal Hayatı Belirleyici Rolü ve Bunun Türk Aile Hukuku Özelinde Değerlendirilmesi", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Güz 2009, C:XI, S. 2, s. 50.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 26/ S/ 1215, Dosya No: 3, Gömlek No: 208.
BOA, Fon Kodu: DH MKT, Tarih: 16 Z 1308, Dosya No. 1844, Gömlek No: 19.
BOA, Fon Kodu: D. H. MKT, Tarih: 04/Za/1307, Dosya No: 1734, Gömlek No: 101.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 3/ Za 1209, Dosya No: 69, Gömlek No: 415.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Za/1235, Dosya No: 73, Gömlek No: 4371.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 29/Ca/1219. Dosya No: 46, Gömlek No: 2817.
BOA, Fon Kodu: C.ADL, Tarih: 24/N/1190, Dosya No: 79, Gömlek No: 4783.
BOA, Fon Kodu: D. H. H Tarih: 26/N/1332, Dosya No: 54, Gömlek No: 12.
BOA, Fon Kodu: D.H. H Tarih: 9/N/1332, Dosya No: 63, Gömlek No: 10.

Kitap ve Makaleler

- Agmon Iris, "Women, Class, and Gender: Muslim Jaffa and Haifa at the Turn of the 20th Century", *International Journal of Middle East Studies*, November 1998, Vol. 30, Nu: 4, s. 477-500.
- Akyılmaz Gül, İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü, Konya 2000.
- Akyılmaz Gül, Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi, Yayınlanmamış, Profesörlük Takdim Tezi, Konya 2001.
- Akyılmaz Gül, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", (Editör Fethi Gedikli), II. Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, ,, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 195-289.
- Altıntakan Gülten, 1 Numaralı Tokat Şer'iyye Sicili, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.
- Apaydın Yunus, "Hacir", TDVİA, , İstanbul 1996, C. 14, s.513-517.
- Baer Gabriel, "Women and Waqf: An Analysis of the Istanbul Tahrir of 1546", *Asian and African Studies*, 1983, vol:17, s. 9-28.
- Bahçeci Gönül, H. 1284 / M. 1867-1868 (35 Nolu) Antakya Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirmesi), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay 2014.
- Bardakoğlu Ali, "Bultûğ", TDVİA, , İstanbul 1992, C.6, s.413-414.
- Bassat Yuval Ben- Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine, I. B. Tauris, London 2013.
- Cin Halil/Akyılmaz Gül Türk Hukuk Tarihi, 8. Bası, Sayram Yayınları, Konya, 2016.
- Çağatay Ömer, 10 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Aren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis 2015.
- Çacır Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul 1996.
- Demirdirek Aynur, Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi, İmge Yayınevi, Ankara 1993.
- Doğan Faruk, "On dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Taşrasında Bir Kadının Hukuk Mücadelesi: Midilli Nazırı Kulaksızade Mustafa Ağa'nın Mirası Davası", *International Journal of History Studies*, 2011, Vol: 3/2, s. 163-189.

- DuBois Ellen Carol, "Outgrowing the Compact of the Fathers: Equal Rights, Woman Suffrage and United States Constitution, 1820-1878", *The Journal of American History*, Vol. 74, No. 3, The Constitution and American Life: A Special Issue December, 1987, s. 836-862.
- Erçin Abdülkadir, 1 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicili 1-81 Sahifelerinin Transkripsiyon ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014.
- Establet Colette/Pascual Jean-Paul, "Women in Damascene Families Around 1700", *Journal of Economic and Social History of the Orient*, Brill, Leiden 2002 Vol: 45, Nu: 3, s. 301-319.
- Faroqhi Suraiya, Orta Halli Osmanlılar, (Çeviren; Hamit Çalıskan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.
- Faroqhi Suraiya, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, (Çeviren; Neyyir Berktaş) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.
- Fay Mary Ann, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 27-46.
- Gerber Haim, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle Eastern Studies*, Vol: 12, No: 12, Nov. 1980, s. 231-244.
- Göçek Fatma Müge/Baer Marc David, "18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren: Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.47-62.
- Gümrükçüoğlu Saliha Okur, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", dergiler AUHFD, 61(1)2012, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1656/17690.pdf, s. 175-206.
- Günay Ramazan, "Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2013/1, Sayı:17, s. 9-29.
- Hudson Leila, "Investing by Women or Investing in Women? Merchandise, Money and Marriage and the Formation of a Bourgeoisie in Damascus" *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 2006, Vol:26, Nu: 1, s. 105-120.
- Huriye Reyhan Demircioğlu, "Medenî Kanunların Toplumsal Hayatı Belirleyici Rolü ve Bunun Türk Aile Hukuku Özelinde Değerlendirilmesi", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Güz 2009, C:XI, S. 2, s. 33-58.
- İnalcık Halil, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve 'Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet, Eren Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 49-71.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521), İsam Yayınları, İstanbul 2008.
- İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/M. 1518-1521), İstanbul, İsam Yayınları, 2010.
- Kaya Mustafa, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2013, C. 1, S. 1, s. 51-65.

- Lewis Bernard "The Tanzimat and Social Equality", *Economic et Societes dans L'Empire Ottoman fin du XVIIIe debut du XXe siecle*, (Edited by: Jean Louis Bacque Grammond/Paul Dumont) Paris 1983, s. 47-54.
- Locke John, *Two Treaties of Government*, London 1962.
- Meriwether Margaret L., "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s.122-143.
- Mundy Martha/Smith Richard Saumarez, *Governing Property, Making the Modern State Law, Administration and Production in Ottoman Syria*, I.B. Taurisand Co. Ltd, London /New York 2007.
- 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) , Özet-Transkripsiyon-İndeks ve Tıpkı Basım, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.
- 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041 (1042) 1630-1631 (1632), Özet-Transkripsiyon-İndeks, , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Rafeq Abdul-Karim, "Women in the Sharia Court Records of Ottoman Damascus", *Turkish Historical Review*, , Brill, Leiden 2012, Vol: 3, s. 119-142
- Showalter Elaine, "Feminist Criticism in the Wilderness," *Critical Inquiry*, 1981, Vol: 8, s. 179-205.
- Tanır Züleyha, Amasya 23 Numaralı Şer'iyye Sicili, (H.1112-1113/M.1700-1702),(İnceleme -Metin), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Tucker Judith, "Dowering Elite Pallestinian Women", *Early Modern Women: An Interdisciplinary Journal*, , 2009, Vol: 4, s. 241-245.
- Tuğluca Murat, "Balkan Tarihi Araştırmalarında Şikâyet Ahkâm Defterleri: 1 Numaralı Rumeli Ahkâm Defteri Örneğinde (1742-1743), *Balkan Tarihi Araştırmalarında Metodolojik Yaklaşımlar*, (Editör: Abidin Temizer), Libra Kitap, İstanbul 2014, s. 229-257.
- Vogel Ursula, "Mülkiyet Hakları ve Almanya ve İngiltere'de Kadının Statüsü", 19. Yüzyıl Avrupa'nda Burjuva Toplumu, (Editör: Kocka Jürgen/Mitchell Allan), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 237-263.
- Zachs Fruma /Bessat Yuval Ben, "Women's Visibility in Petitions From Greater Syria During the Late Ottoman Period", *International Journal of Middle East Studies*, 2015, Vol:47, s. 765-781.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", (Çeviren: Özdemir Burcu), *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002,C. 14, s. 15-27.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Editör: Zilfi Madeline), (Çeviren: Alpay Necmiye), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 241-250.
- Zarinebaf-Shahr Fariba, "Women, Law and Imperial Justice in Ottoman Istanbul in the Late Seventeenth Century", *Women, the Family and Divorce Laws in Islamic History*, (Edited by: Sonbol Amira el Azhary), Syracuse University Press, Syracuse 1996, s. 81-95.